

VAASAN YLIOPISTO

Filosofinen tiedekunta

Pia-Maria Jokipii

Keskustelijoiden roolit kehitysvammaisten
henkilöiden selkoryhmissä

Nykysuomen pro gradu -tutkielma

Vaasa 2017

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	3
1 JOHDANTO	5
1.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimusmenetelmä	6
1.2 Tutkimusaineisto	6
1.3 Aikaisemmat tutkimukset	11
2 KESKUSTELUNANALYYSI TEORIANA JA MENETELMÄNÄ	15
2.1 Keskustelunanalyysin lähtökohtia	15
2.2 Institutionaalisen vuorovaikutuksen tutkimuksen piirteitä	16
2.3 Vuorottelujäsennys	18
2.4 Sekvenssijäsennys ja vierusparit	19
3 KEHITYSVAMMAISTEN IHMISTEN SELKORYHMÄT VUOROVAIKUTUSYMPÄRISTÖNÄ	22
3.1 Kehitysvammaisuus	22
3.2 Kehitysvammaisen henkilön vuorovaikutustaidot	23
3.3 Kehitysvammaisuus ja selkokieli	24
3.4 Kehitysvammaisten henkilöiden selkoryhmät	26
4 KESKUSTELIJOIDEN ROOLIT SELKORYHMÄSSÄ	28
4.1 Orientointi selkoryhmän kokoontumiseen	28
4.1.1 Ohjaajien roolit	28
4.1.2 Ryhmäläisten rooli	33
4.1.3 Keskustelijoiden yhteiset roolit	36
4.2 Topikalisointi	41
4.2.1 Selkoaineiston topikalisointi	45
4.2.2 Topiikkien kehittäminen	53

5 LOPUKSI	72
LÄHTEET	76
Liite. Litteraatiomerkit	81

KUVAT

Kuva 1. Selkoryhmän 1 kokoonpano ja istumajärjestys vuoden 2007 kokoontumisessa

Kuva 2. Selkoryhmän 1 kokoonpano ja istumajärjestys vuoden 2009 kokoontumisessa

Kuva 3. Selkoryhmän 2 kokoonpano ja istumajärjestys vuoden 2007 kokoontumisessa

Kuva 4. Selkoryhmän 2 kokoonpano ja istumajärjestys vuoden 2009 kokoontumisessa

VAASAN YLIOPISTO**Filosofinen tiedekunta**

Tekijä:	Pia-Maria Jokipii
Pro gradu -tutkielma:	Keskustelijoiden roolit kehitysvammaisten henkilöiden selkoryhmissä
Tutkinto:	Filosofian maisteri
Oppiaine:	Nykysuomi
Valmistumisvuosi:	2017
Työn ohjaajat:	Esa Lehtinen ja Leealaura Leskelä

TIIVISTELMÄ:

Tämän pro gradu -tutkielman tavoitteena on selvittää, millaisia rooleja keskustelijoille muodostuu selkoryhmien vuorovaikutuksessa. Tarkastelun kohteena ovat kokoontumiseen orientoinnin ja topikalisoinnin myötä keskustelijoille muodostuvat roolit. Tutkimusaineistona on neljä videoitua kehitysvammaisten ihmisten selkoryhmän kokoontumista, jotka on kuvattu Selkokeskuksen vuosina 2007–2010 toteuttaman Selkokieli ja vuorovaikutus -projektin aikana. Tutkimuksen teoria ja analysoinnin työväline on keskustelunanalyysi. Tutkimuksessa perehdytään myös selkokieleen vuorovaikutuksessa ja kehitysvammaisiin ihmisiin selkokielen kohderyhmänä.

Tutkimus osoittaa, että selkoryhmän kokoontumiseen orientoinnissa ohjaajien merkittävimmäksi rooliksi muodostuu päävastuu keskustelun sujuvasta etenemisestä. Ryhmäläisten roolina näyttäytyy keskustelun palauttaminen selkoryhmän agendaan tilanteissa, joissa pääsyä topiikkiin ei ole. Keskustelijoiden yhteisenä roolina on toimintatapojen näkyväksi tekeminen ja yhteistyö osallistujille tutuissa rutiineissa.

Selkoaineiston topikalisointi näyttäytyy etenkin ohjaajien tehtävänä. Heidän rooliinsa kuuluu aineiston topikalisointi erityisesti selkoryhmän kokoontumisen alkuvaiheessa ja tilanteissa, joissa topikaalinen puhe on alkanut horjua. Topiikkien kehittelyssä ohjaajille ja ryhmäläisille muodostuvat omat tärkeät roolinsa. Ohjaajien rooliin kuuluvat erityisesti kysymysten muotoilu ja keskustelun kommentointi vuorovaikutuksen aktivoinnin keinoina. Ryhmäläisten tärkeimpänä tehtävänä näyttäytyy keskusteluun osallistuminen erityisesti kysymyksiin vastaamalla ja mielipiteitä sekä kokemuksia esiin tuomalla. Eri-tyisen tärkeää sujuvan keskustelun kannalta on kuitenkin topiikkien kehittäminen yhteistyössä, sillä kaikkien keskustelijoiden panos vaikuttaa selkoryhmän vuorovaikutuksen sujuvaan etenemiseen.

AVAINSANAT: vuorovaikutus, keskustelunanalyysi, selkoryhmä, kehitysvammaisuus, selkokieli

1 JOHDANTO

Jokaisella ihmisellä on oikeus sananvapauteen, kommunikointiin ja tiedon saamiseen ymmärrettävässä muodossa. Selkokielen tarkoitus on olla apuna niille ihmisille, joilla on vaikeuksia ymmärtää selkokieltä vaikeampaa yleiskieltä. Selkokielen oikeutusta voidaan perustella saavutettavuudella (Virtanen 2009: 20). Termillä saavutettavuus tarkoitetaan ihmisten syrjimättömyyttä ja yhdenvertaista kohtelua. Erityisryhmien kohdalla tämä voi toteutuakseen edellyttää myönteistä erityiskohtelua, kuten selkokieltä. (Kulki-Nieminen 2010: 27.)

Tämän pro gradu -tutkielman aiheena on vuorovaikutus kehitysvammaisten ihmisten selkoryhmien kokoontumisissa. Selkoryhmät tarjoavat osallistujilleen mahdollisuuden tutustua selkokieliseen materiaaliin ja keskustella siitä yhdessä ohjaajien tukemana. Hintsalan (1997: 6–7) mukaan selkoryhmätoiminta on kehitysvammaisille henkilöille erittäin hyödyllistä. Kokoontumiset tukevat luetun ymmärtämistä ja keskustelua sekä avartavat ryhmäläisten maailmaa rikastaen siten elämän sisältöä. Selkoryhmät luovat mahdollisuuden ajankohtaisen tiedon ja elämyksien saamiseen, mielikuvituksen käyttöön sekä samaistumiseen ja sen myötä muodostuvaan hyväksynnän tunteeseen. (Hintsala 1997: 6–7.)

Tutkimusraporttini etenee siten, että johdantoluvussa esittelen tutkimukseni tavoitteet, tutkimusmenetelmän ja tutkimusaineiston sekä kerron aiemmasta aiheeseen liittyvästä tutkimuksesta. Tutkielman toisessa luvussa käsittelen keskusteluanalyysin periaatteita tutkielmaani soveltuvien osien. Kolmannessa luvussa esittelen kehitysvammaisten ihmisten selkoryhmiä vuorovaikutusympäristönä. Tutkimuksen neljäs luku on analyysiluku, jossa tarkasteltavana ovat kehitysvammaisten ihmisten selkoryhmissä keskustelijoille muodostuvat roolit. Lopuksi viidennessä luvussa esittelen johtopäätöksiäni tutkimuksesta.

1.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimusmenetelmä

Tutkimukseni kohteena ovat roolit kehitysvammaisten henkilöiden selkoryhmissä. Tavoitteenani on selvittää, millaisia rooleja ohjaajille ja kehitysvammaisille keskustelijoille muodostuu selkoryhmien vuorovaikutuksessa. Tarkastelen roolien muodostumista selkoryhmän kokoontumiseen orientoinnin ja topikalisoinnin näkökulmasta.

Tutkimusote tutkielmassani on kvalitatiivinen, ja keskityn vuorovaikutuksen tutkimiseen kielitieteellisestä näkökulmasta. Tutkimusmenetelmänä käytän keskustelunalyysia, jota Seppäsen (1997: 18) mukaan voidaan hyödyntää tutkimuksissa, joissa tarkasteltavana ovat aidot vuorovaikutustilanteet. Niin ikään Virtasen (2009: 174) mukaan selkokielen ja vuorovaikutuksen tutkimus on hyötynyt keskustelunalyysista sen yksityiskohtaisen kieleen ja vuorovaikutustilanteeseen keskittyvän analysointimenetelmän vuoksi.

Myös Leskelä (2006b: 48) toteaa keskustelunalyysin soveltuvan hyvin epäsymmetrisen keskustelun ja selkokielen vuorovaikutuksen tutkimiseen, sillä se mahdollistaa ilmiön tarkastelemisen lingvistisestä näkökulmasta sulkematta pois kielen ohella vuorovaikutuksessa tapahtuvaa interaktiota. Keskustelunalyysin avulla voidaan havaita yhtäältä sellaiset vuorovaikutuskäytänteet, jotka auttavat keskustelijoita keskinäisessä kommunikoinnissa, ja toisaalta tilanteet, joissa yhteisymmärrys vaarantuu (Leskelä & Lindholm 2012: 22).

1.2 Tutkimusaineisto

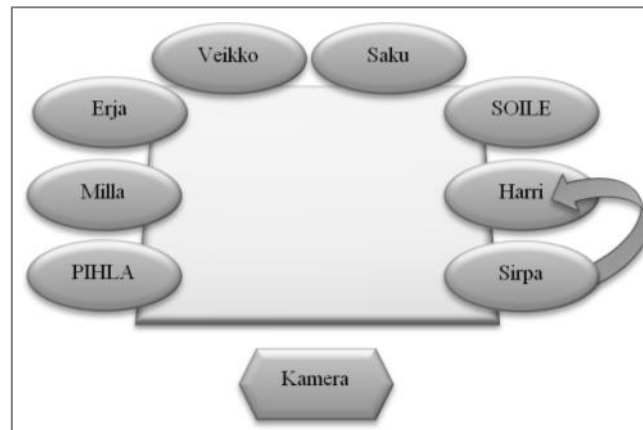
Tutkimusaineistoni koostuu neljästä videoidusta kehitysvammaisten henkilöiden selkoryhmän kokoontumisesta, jotka olen saanut käyttööni Selkokeskukselta. Selkokeskuksen tehtävänä on selkokielen tiedotuksen, tiedonvälityksen ja kulttuurin edistäminen. Se tuottaa selkokieleen liittyviä palveluita, toimii alan yhteistyö- ja tiedotuskanavana,

julkaisee Selkosanomias ja LL-Bladetia sekä toimittaa selkokieliä internetsivuja. Selkokeskuksen toimintaan kuuluu myös selkokirjallisuuden julkaisutoiminnan edistäminen ja erilaisten tiedotushankkeiden toteuttaminen. Selkokeskus toimii osana Kehitysvammaliittoa. (Virtanen 2009: 184.)

Selkokeskus toteutti vuosina 2007–2010 Selkokieli ja vuorovaikutus -projektin, jonka tavoitteina oli hankkia tietoa selkokielen käytöstä vuorovaikutuksessa sekä toimintamallien kehittäminen näihin vuorovaikutustilanteisiin. Selkoryhmät olivat Selkokieli ja vuorovaikutus -projektin pääasiallinen toimintamuoto. Projektin alussa Selkokeskus käynnisti yhteistyötahojen kanssa seitsemän selkoryhmää. Ryhmien kokoontumiset nauhoitettiin puolentoista vuoden ajalta. (Kartio 2009a: 5–6.) Tutkimusaineistoni koostuu neljästä projektin aikana nauhoitetusta kehitysvammaisten ihmisten selkoryhmän kokoontumisesta. Aineistoa on kahdesta eri selkoryhmästä, joista molemmista on mukana kokoontuminen sekä projektin alkupuolelta vuodelta 2007 että sen loppupuolelta vuodelta 2009.

Käytän selkoryhmistä tutkimuksessani nimityksiä selkoryhmä 1 (R1) ja selkoryhmä 2 (R2). Ohjaajien nimet olen kirjoittanut esimerkkeihin kapiteelein. Olen muuttanut aineistossa esiintyvien henkilöiden ja paikkojen nimet sekä tunnistamis- ja paikantamistiedot. Käytän osallistujista kuitenkin samoja nimiä läpi analyysin. Tutkimuksessa käyttämäni litteraatiomerkit ovat työn liitteenä.

Selkoryhmän 1 vuoden 2007 kokoontumisessa on mukana viisi selkoryhmäläistä, kaksi ohjaajaa ja yhden selkoryhmäläisen puhetulkki, Sirpa (kuva 1). Keskustelijat ovat asettuneet istumaan pöydän ympärille siten, että kaikki osallistujat näkevät toisensa. Kamera on asetettu kuvaamaan selkoryhmän kokoontumista niin, että kaikki osallistujat näkyvät videolla.

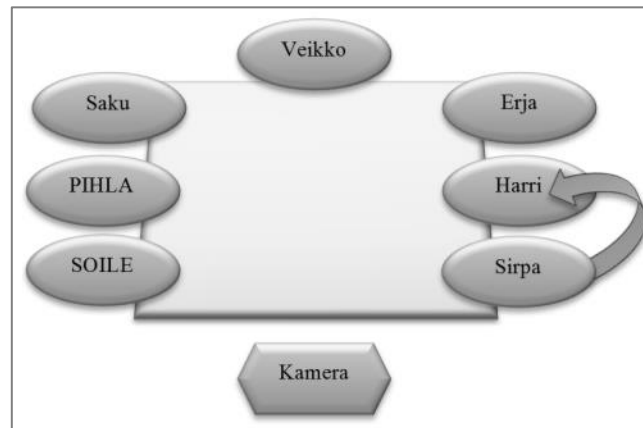

Kuva 1. Selkoryhmän 1 kokoonpano ja istumajärjestys vuoden 2007 kokoontumisessa.

Selkoryhmän 1 vuoden 2007 kokoontumisessa ohjaajat lukevat Selkoutiset-lehdestä¹ artikkeleita, joiden pohjalta ryhmässä keskustellaan. Topiikkeja ovat esimerkiksi ympäristönsuojelu, jääkiekko ja rock-muusikot. Selkoryhmän kokoontumisen kesto on 57 minuuttia 56 sekuntia.

Selkoryhmän 1 vuoden 2009 kokoontumisessa on läsnä neljä ryhmäläistä, kaksi ohjaajaa ja Harrin puhetulkki, Sirpa (kuva 2). Kaikki osallistujat ovat samoja kuin ryhmän vuoden 2007 kokoontumisessa, mutta aikaisempaan kokoontumiseen osallistunut ryhmäläinen Milla ei ole mukana kokoontumisessa. Kaikki osallistujat ovat mukana videolla myös tässä kokoontumisessa. Harri ja Sirpa istuvat samoilla paikoilla kuin vuoden 2007 kokoontumisessa. Myös Veikko istuu aikaisemman kokoontumisen tapaan pöydän päässä, mutta muut osallistujat ovat asettuneet eri paikoille.

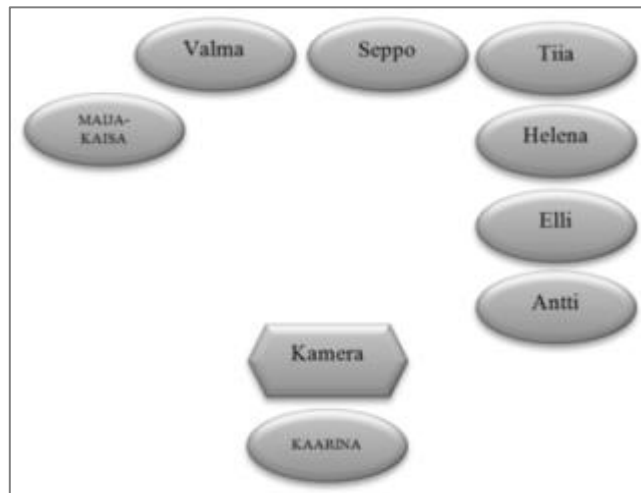
¹ Nyk. Selkosanommat

Kuva 2. Selkoryhmän 1 kokoonpano ja istumajärjestys vuoden 2009 kokoontumisessa.

Selkoryhmän 1 vuoden 2009 kokoontumisessa ohjaajat lukevat ääneen selkokielistä Kalevalaa. Kalevalan kertomusten innoittamat ryhmäläiset keskustelevat esimerkiksi morsiamen ryöstämisestä ja siitä, mitä kukin toivoisi Sammolta. Ohjaaja Pihla pitää selkoryhmäläisille myös Kalevala-tietovisan, johon ryhmäläiset vastaavat suullisesti. Selkoryhmän kokoontumisen kesto on 1 tunti 2 minuuttia 1 sekunti.

Selkoryhmän 2 vuoden 2007 kokoontumiseen osallistuu kuusi ryhmäläistä ja kaksi ohjaajaa (kuva 3). Toinen ohjaajista, Kaarina, kuvaa selkoryhmän kokoontumista, joten häntä ei näy videolla. Osallistujat ovat asettuneet istumaan puolipyramuodostelmaan siten, että jokaisella on mahdollisuus nähdä toisensa. Videoidun selkoryhmän kokoontumisen tukena käytössäni on Selkokieli ja vuorovaikutus -projektin yhteydessä tehty litteraatio.

Kuva 3. Selkoryhmän 2 kokoonpano ja istumajärjestys vuoden 2007 kokoontumisessa.

Käsiteltävänä materiaalina selkoryhmän 2 vuoden 2007 kokoontumisessa on runokirja, josta ohjaaja lausuu runoja. Ohjaajan kokoontumisen alussa lukema Uno Kailaan runo *Pallokentällä* herättää ryhmäläisissä vahvoja tunteita, ja keskustelu laajeneekin käsittelemään muun muassa eri taidemuotojen ja -teosten aikaansaamia tuntemuksia. Selkoryhmän kokoontumisen kesto on 56 minuuttia 46 sekuntia.

Selkoryhmän 2 vuoden 2009 kokoontumisessa on mukana kuusi ryhmäläistä, kaksi ohjaajaa ja kaksi lähihoitajaopiskelijaa (kuva 4). Ryhmäläiset istuvat pöydän ympärillä siten, että kaikilla on mahdollisuus nähdä toisensa. Ohjaajat ja lähihoitajaopiskelijat ovat kameran takana, joten heitä ei näy videolla. Sekä vuoden 2007 että vuoden 2009 kokoontumiseen osallistuvia keskustelijoita ovat Valma, Seppo, Helena ja Elli sekä ohjaajat Maija-Kaisa ja Kaarina. Vuoden 2007 kokoontumiseen nähden uusia osallistujia ovat Oiva, Kaija ja lähihoitajaopiskelijat.

Kuva 4. Selkoryhmän 2 kokoonpano ja istumajärjestys vuoden 2009 kokoontumisessa.

Selkoryhmän 2 vuoden 2009 kokoontumisen kesto on 44 minuuttia 50 sekuntia. Kokoontumisen aluksi Maija-Kaisa lukee selkopakinan *Ihana mies*. Tämän jälkeen selkoryhmässä keskustellaan siitä, millainen olisi ihana puoliso. Topiikki ajautuu välillä ryhmäläisten aloitteesta alkoholinkäyttöön, mutta palautuu jälleen ihannepuolisoihin. Selkoryhmän kokoontumisen loppupuolella keskustellaan tämän lisäksi hieman politiikoista.

1.3 Aikaisemmat tutkimukset

Tutkimukseni aiheena on vuorovaikutus kehitysvammaisten ihmisten selkoryhmien kokoontumisissa. Selkokieli vuorovaikutuksessa on hiljattain käynnistynyt tutkimuskohde, joka on saanut alkunsa Suomessa (Leskelä 2012: 186). Leealaura Leskelän (2012: 186) mukaan selkokielisessä vuorovaikutuksessa pyrkimyksenä on edistää epäsymmetrisissä vuorovaikutustilanteissa keskustelun osallistujien yhteisymmärrystä. Leskelä on tutkinut selkokieltä vuorovaikutuksessa kahdenkeskisissä keskusteluissa (ks. esim. Leskelä 2006a) ja kolmen henkilön keskustelussa (ks. Leskelä 2012). Hänen (2006a: 56) tutkimustulostensa mukaan selkokielen periaatteet voivat toimia vuorovaikutuksen apuvälineenä, mutta vuorovaikutuksen onnistumista ei niiden avulla voida taata.

Johanna Kartio (2009a) on tutkinut selkokielisen vuorovaikutuksen hyödynnettävyyttä kehitysvammaisille ihmisille. Hänen mukaansa kehitysvammaiset ihmiset näyttivät tarvitsevan tukea erityisesti kielen ja käsitteiden konkretisoinnissa (Kartio 2009b: 64). Kartion tutkimus oli osa Selkokeskuksen vuosina 2007–2010 toteuttamaa Selkokieli ja vuorovaikutus -projektia. (Kartio 2009a: 5–6.)

Selkokieli ja vuorovaikutus -projektissa tutkittiin kehitysvammaisten ihmisten selkoryhmien lisäksi kielellisen erityisvaikeuden omaavien nuorten (Kartio 2009c) ja autismin kirjon henkilöiden (Kartio 2009d) selkoryhmien vuorovaikutusta. Kielihäiriöisten nuorten selkoryhmässä vuorovaikutusta tukevia toimintoja olivat esimerkiksi keskusteluun rohkaisu ja kannustaminen sekä asioiden kertaaminen (Kartio 2009c: 93–94, 107). Tuki keskustelun ja vuorovaikutuksen periaatteiden hahmottamisessa osoittautui Kartion (2009d: 112) mukaan tärkeäksi autismin kirjon henkilöiden selkoryhmässä.

Menetelmänä selkokielen ja vuorovaikutuksen tutkimuksessa on käytetty keskustelunanalyysia, joka Leskelän ja Lindholmin (2012: 22) mukaan auttaa selkokielisen vuorovaikutuksen ohjeiden testaamisessa todellisissa vuorovaikutustilanteissa. Keskustelunanalyysin avulla voidaan heidän mukaansa havaita yhtäältä sellaiset vuorovaikutuskäytännöt, jotka auttavat keskustelijoita keskinäisessä kommunikoinnissa, ja toisaalta tilanteet, joissa yhteisymmärrys vaarantuu (Leskelä & Lindholm 2012: 22).

Selkoryhmien kokoontumisissa käsiteltävänä on selkokielisiä tekstejä. Kirjoitettua selkokieltä on tutkittu useista näkökulmista eri tieteenaloilla. Ensimmäisen kielitieteellisen väitöstutkimuksen selkokielestä on tehnyt Auli Kulkki-Nieminen (2010), joka tutki selkokotekstin erityispiirteitä. Tutkimuksessa selvitettiin kielellisten keinojen käyttöä selkoistamisessa ja kielen piirteitä, jotka erottavat selkoviestinnän yleiskielestä (Kulkki-Nieminen 2010: 11). Selkokieltä on tutkittu lisäksi esimerkiksi erityispedagogiikan näkökulmasta (Vinni 1998) ja luettavuuskaavojen avulla (Lundberg & Reichenberg 2008).

Kirsi Heiskanen (1994) tutki selkotekstien rakennetta ja luettavuutta fiktiivisistä kansansaduista, historiakirjan tekstinäytteistä ja Selkouutisten uutisartikkeleista. Heiskasen (1994: 65–67) mukaan selkokielisten tekstien helppouteen vaikuttivat sidosteisuus sekä hyvä syntaktinen ja temaattinen rakenne. Tekstejä oli hänen mukaansa yksinkertaistanut myös huomion kiinnittäminen sekä lause- että tekstitasoon. Niin ikään ymmärrettävyyteen vaikuttivat huolellinen aiheen, tekstityypin ja sanaston valinta. Selkotekstien luokittelu eri tekstityyppeihin oli Heiskasen mukaan hankalaa, sillä narratiivisen aineksen käyttö oli hyvin tyypillistä selkoteksteissä. (Heiskanen 1994: 65–71).

Irja Vinni (1998) tutki erityispedagogiikan väitöskirjassaan kehitysvammaisten henkilöiden luetun ymmärtämisen eroja selko- ja yleiskielisten tekstien välillä sekä sitä, mitkä tekijät vaikuttavat ymmärtämiseen (Vinni 1998: 12). Tulokset osoittivat selkokielisten tekstien auttavan selvästi kehitysvammaisten luetun ymmärtämistä. Erot tekstien välillä olivat merkittäviä, ja yleiskieliset tekstit osoittautuivat jopa ylivoimaisen vaikeiksi joillekin kehitysvammaisille. (Vinni 1998: 99.) Vinni (1998: 107–108) korostaa poikkitieteellisyyden merkitystä selkokielen kehittämisessä. Hänen mukaansa selkokielen rakenteellinen kehittyminen helpommin ymmärrettäväksi edellyttää kielitieteellistä tutkimusta, jossa käyttäjäryhmän edustajat ovat mukana (Vinni 1998: 108).

Koska selkokielen periaatteet pohjautuvat kirjakieleen, on niitä Leskelän (2006b: 74) mukaan vaikea soveltaa sellaisenaan puhuttuun kieleen ja vuorovaikutukseen. Hänen mukaansa (2012: 194) tutkimusta todellisista vuorovaikutustilanteista tarvitaan, jotta selkokielen vuorovaikutuksen ohjeistuksia voidaan kehittää tieteen pohjalta.

Leskelän (2006b: 77) mukaan olennaisin ero kirjoitetun ja puhutun selkokielen välillä on vahvemman, eli kompetenttimman, viestijän vastuu vuorovaikutuksessa. Selkokirjoitusohjeissa tavoitteeksi on kirjattu vastuu ymmärretyksi tulemisesta. Keskustelu rakentuu aina yhteistyössä, joten selkokielisessä vuorovaikutuksessa sama vaatimus on mahdollon toteuttaa. Kompetenttimman kommunikoijan vaatimukset yhteistyön rakentumiseen voidaan kuitenkin asettaa korkeammiksi, jolloin hänen pyrkimyksensä tulisi olla

heikommin kommunikoivan osapuolen ymmärtämisen ja osallistumisen tukeminen. (Leskelä 2006b: 74, 77.)

Leskelän (2006b: 54) mukaan selkokielisessä vuorovaikutuksessa kompetenttimman kommunikoijan tulisi pyrkiä rohkaisemaan kehittyvän keskustelijan kommunikointialoitteita ja edistämään hänen tasavertaista osallistumistaan ja uuteen keskustelutilanteeseen orientoitumistaan. Hänen tulisi myös tarkkailla heikommin kommunikoivan reaktioita ja epäillessään, ettei keskustelukumppani ole ymmärtänyt häntä oikein, ottaa asia esille. Samoin omat ymmärtämisvaikeutensa kompetenttimman kommunikoijan tulisi tuoda suoraan esiin, eikä ohittaa niitä. Vaikka selkokielisen vuorovaikutuksen ohjeet koskevat enimmäkseen kompetenttimman keskustelijan toimintaa, syntyy ymmärrys keskustelussa lopulta aina yhteistyössä, ja keskustelun osapuolten tulisi olla tietoisia siitä. (Leskelä 2006b: 54, 77–78.)

Tässä luvussa esittelin tutkimukseni taustaa. Tutkimukseni teoreettinen ja metodinen lähtökohta on keskusteluanalyysi. Seuraavassa luvussa käsittelen keskusteluanalyytin tutkimuksen periaatteita ja käsitteitä tutkielmaani soveltuvien osien.

2 KESKUSTELUNANALYYSI TEORIANA JA MENETELMÄNÄ

Tutkimukseni teoreettinen ja metodinen lähtökohta on keskustelunanalyysi. Keskustelunanalyysissä tutkimuskohteena on vuorovaikutus säännöstyöinen ja perustana ajatus siitä, että keskustelu on kaikkien keskustelijoiden yhteinen saavutus, jossa jokainen puhuja vaikuttaa keskustelun kulkuun. Menetelmän juuret ovat arkielämän sosiologiassa, etnometodologiassa ja pragmatiikassa.

Esittelen tässä luvussa keskustelunanalyysiin liittyviä periaatteita ja käsitteitä, jotka liittyvät läheisesti tutkimukseeni. Olen jakanut luvun neljään alalukuun. Luvussa 2.1 esittelen keskustelunanalyttisen tutkimuksen lähtökohtia ja luvussa 2.2 luon katsauksen institutionaalisen vuorovaikutuksen tutkimuksen piirteisiin. Luvussa 2.3 kerron vuorottelujäsennyksestä ja lopuksi luvussa 3.4 esittelen sekvenssijäsennyksen periaatteita ja vieruspareja.

2.1 Keskustelunanalyysin lähtökohtia

Keskustelunanalyttisen tutkimuksen tavoitteena on kuvata ja selittää toimintoja, joita keskustelijat tuottavat yhteistä keskustelua rakentaessaan (Atkinson & Heritage 1984: 1–2). Keskustelunanalyysissä ei Heritagin (1996: 238) mukaan olekaan tarkoitus arvaila tai spekuloida keskustelijoiden ajatuksia, vaan keskittyä tutkimaan keskustelijoiden menettelytapoja ja keskustelua.

Keskustelunanalyysi on tieteenalana melko nuori. Teoria pohjautuu Harvey Sacksin hahmotelmiin Harold Garfinkelin ja Erving Goffmanin aiemman työn pohjalta, jota Sacks kehitti edelleen kollegoidensa Gail Jeffersonin ja Emanuell Scheloffin kanssa (Atkinson & Heritage 1984). Ennen keskustelunanalyysin kehittelyä vallalla oli ajatus, että keskustelun muodostuminen on niin sattumanvaraista, ettei sen tutkiminen ole mahdollista. Menetelmän avulla saavutetut tutkimustulokset ovat kuitenkin kumonnet

ajatuksen virheelliseksi osoittamalla, miten organisoituna toimintana keskustelu voi keskustelunanalyttikon silmin näyttäytyä. (Hutchby & Wooffit 1998: 22–23.)

Keskustelunanalyysissa puheen perusyksikköä kutsutaan lausumaksi. Sitä voidaan verrata esimerkiksi kirjoitetun kielen virkkeeseen, joka voi olla annos tekstiä koostuen vaikkapa vain yksittäisestä huudahduksesta tai toisaalta monesta pilkuilla toisiinsa liitetystä lauseesta. Lausumat esiintyvät puhujien vuoroissa rakenneyksikköinä. Vuoro voi muodostua joko yksittäisestä tai useammasta lausumasta. (Hakulinen 1997: 34, 37.)

Keskustelunanalyttinen tutkimus perustuu ajatukseen, ettei mikään keskustelussa ole sattumanvaraista. Ennen aineiston analyysia ei ole tiedossa, mitkä piirteet vaikuttavat kulloinkin keskustelun etenemiseen ja puhujien väliseen vuorovaikutukseen. Koska jokainen keskustelun piirre on potentiaalisesti merkityksellinen, otetaan litteraatioon mukaan myös nonverbaaleja piirteitä. (Seppänen 1997: 20.) Näitä voivat olla esimerkiksi kysymykseen vastaaminen eleellä – kuten pään pudistuksella tai nyökkäyksellä – kertomuksen vastaanottaminen ilmeillä tai naurulla, ja toisaalta myös aiemmin kielen tuoton häiriöinäkin pidetyt seikat, kuten epäröintiään, tauot ja takeltelu (Haakana 2001: 70). Litteroinnissa on kuitenkin pyrkimyksenä inhimillisen havaitsijan tarkkuus, jolloin keskustelun ilmiöt tuodaan ilmi samalla tarkkuudella kuin tilanteen osanottajat ovat niihin reagoineet. (Seppänen 1997: 20.)

2.2 Institutionaalisen vuorovaikutuksen tutkimuksen piirteitä

Keskustelunanalyysin avulla on tutkittu pääasiassa keskusteluja, joihin osallistuneilla henkilöillä ei ole ollut erityisiä vaikeuksia kommunikoinnissa. Kiinnostuksen kohteena ovat alkaneet kuitenkin olla myös vuorovaikutustilanteet, joissa osallistujien kieli- ja vuorovaikutustaidot ovat eritasoisia. Tällöin vuorovaikutusta voidaan pitää epäsymmetrisenä. Toisella keskustelun osapuolista voi olla esimerkiksi sairaudesta tai vammasta johtuvia kielellisiä vaikeuksia, tai keskustelu voidaan käydä kielellä, joka ei ole toisen osapuolen äidinkieli. (Leskelä 2009: 27.) Epäsymmetrisenä tilanteena voidaan pitää

myös esimerkiksi luokkahuonekeskustelua, jossa yksi osapuoli asettaa kysymyksiä toisen vastatessa niihin (Hakulinen 1997: 33). Myös lääkärin ja potilaan vuorovaikutusta käsittelevissä tutkimuksissa on osoitettu, että siinä missä kysyminen kuuluu erityisesti lääkärin rooliin, on vastaaminen potilaalle kuuluvaa toimintaa (ks. esim. Korpela 2007, Raevara 2000, Ruusuvuori 2000).

Tutkimusaineistoni vuorovaikutusta, joissa keskustelijoina on ohjaajia ja kehitysvammaisia henkilöitä, voidaan siis luonnehtia epäsymmetriseksi. Institutionaalisessa vuorovaikutustilanteessa vähintään yhden osallistujan rooliin kuuluu institutionaalisen tehtävän suorittaminen (Drew & Heritage 1992: 4). Tutkimani keskustelut ovat peräisin selkoryhmien kokoontumista, joissa ohjaajien tehtävänä on tukea ryhmäläisten vuorovaikutustaitoja. Tutkimukseni sijoittuikin näin ollen institutionaalisen vuorovaikutuksen tutkimuksen piiriin.

Keskustelun institutionaalisuuden voidaan katsoa syntyvän, kun siihen osallistuvien henkilöiden toiminta on jollakin tavoin arkikeskustelun käytännöistä poikkeavaa (Raevara 2001: 48). Keskusteluanalyysissa institutionaalisen tilanteena pidetään virallisiin instituutioihin ja niihin liittyvien toimijoiden vuorovaikutuksen tutkimusta, kuten asiakkaiden ja ammattilaisten välistä tai ammattilaisten keskinäistä puhetta (Peräkylä 1997: 177, 179). Raevaran (2001: 48) mukaan keskustelun osanottajat suuntautuvat tilanteen institutionaalisuuteen suosien tietyn tyyppisiä sanavalintoja, ilmauksia ja vuoroja sekä soveltamalla erityisiä vuorottelun sääntöjä ylipäätään, vaikka arkisen vuorovaikutuksen resurssit olisivat periaatteessa yhtä lailla käytettävissä. Osallistujat rakentavat näin toimien institutionaalisia roolejaan ja suorittavat tehtäviään. (Raevara 2001: 48.)

Institutionaalista vuorovaikutusta ja arkikeskustelua tarkastellaan toisiinsa limittyvinä, ei siis erillisinä, vuorovaikutuksen muotoina (Raevara 2001: 48). Hakulinen (1997: 35–36) toteaa, että vapaassa keskustelussa on havaittu olevan piirteitä, joiden ennalta päättäminen muuttaa tilanteen vuorottelujärjestelmän edustamaan jotain arkikeskustelusta poikkeavaa, kuten kokousta, neuvottelua tai haastattelua. Näitä arkikeskustelun piirteitä

ovat esimerkiksi keskustelun pituus, puhujanvaihdokset, yksi kerrallaan puhuminen sekä vuorojen sisällöt ja järjestys. (Hakulinen 1997: 35–36.)

2.3 Vuorottelujäsennys

Sacks, Schegloff ja Jefferson (1974) ovat esittäneet, että sosiaalisessa järjestäytyneisyydessä keskeisintä on, että odotuksenmukainen vuorotellen puhuminen tekee keskustelusta sujuvaa. Hakulisen (1997: 32–33) mukaan keskusteluanalyysin keskeisimpiä periaatteita onkin keskustelua koskevan vuorottelun säännöstö, vuorottelujäsennys. Vuorotellen toimimisen katsotaan olevan sisäistetty normisto, joka omaksutaan yhtä aikaa kielen rakenteen ja sen koodimerkitysten kanssa. Jäsennykseen liittyvät säännöt siitä, miten puhuja saa vuoron haltuunsa ja miten pitkään hän voi puhua, sekä vuorojen vaihtuminen jokapäiväisissä arkikeskusteluissa. Vuorottelujäsennys sopeutuu kulloiseenkin tilanteeseen ja toimintoihin, joten se on yhtäältä kontekstista riippumatonta ja toisaalta kontekstiin reagoivaa. Vuorottelujäsennyksen periaatteet soveltuvat parhaiten vapaaseen arkikeskusteluun, sillä institutionaalisessa keskustelussa vuorojen vaihtuminen voi olla jokseenkin ennalta määritettyä ja osallistujat tilanteeseen tietyllä tavalla orientoituneita. (Hakulinen 1997: 32–33.)

Vuorottelujäsennyksessä se, että keskustelussa vuorottelu on sujuvaa, on odotettua normaaliutta. Siksi esimerkiksi vuorotellen puhuminen ei ole mainitsemisen arvoista, toisin kuin yhtä aikaa puhuminen. Huomion kohteena analyysia tehtäessä ovat usein kysymykset siitä, miksi kukin vuoro sanotaan juuri kyseisessä kohdassa ja mikä sen tehtävä tuossa kohdassa keskustelua on. Tarkastelun ulkopuolelle sen sijaan jäävät pohdinnat keskustelijoiden lausumien korrektiudesta tai oikein puhumisesta. (Hakulinen 1997: 34–35; Heritage & Clayman 2010: 14.)

Tutkimusaineistoni koostuu vuorovaikutustilanteista, joihin osallistuu useita keskustelijoita. Londen (1997: 56–58) toteaa, että vuorottelujäsennyksessä on merkittävää, osallistuuko keskusteluun kaksi vai useampia keskustelijoita. Siinä missä kahdenkeskisessä

keskustelussa kiintoisaa on se, milloin puhuja vaihtuu, useamman henkilön keskustelussa olennaisempaa on, kuka puhuu seuraavaksi. Vuorot eivät etene säännönmukaisesti siten, että jokainen keskustelija olisi äänessä vuorotellen. Joissakin tilanteissa puhuja voi valita seuraavan vuoron saajan, mutta tällöin hänen tulee ilmaista valintansa oman vuoronsa aikana paitsi seuraavalle puhujalle, myös muille keskustelun osanottajille. Mikäli äänestäjä ei valitse seuraavaa puhujaa, ovat kaikki osallistujat yhtä lailla oikeutettuja puheenvuoroon. Tällöin kuka tahansa voi valita itsensä, ja vuoron saa yleensä ensimmäisenä sen aloittanut. (Londen 1997: 56–58.) Ryhmäkeskusteluun osallistuminen voikin näistä syistä olla haastavaa erityisesti henkilöille, joilla on kommunikatiivisia ongelmia (Lindholm 2012: 63).

Keskustelu on yleensä sujuvaa, jos keskusteluun osallistujilla on yhteinen käsitys vuorotellun säännöistä. Sujuvuutta lisääviä seikkoja ovat keskustelun tauottomuus ja keskustelussa ilmenevän päällekkäispuhunnan vähäisyys. Päällekkäispuhunta käynnistää ongelmaratkaisutilan, joissa jonkun on annettava päätää vuoronsa. Käytännön keskusteluissa tilanteet edellyttävät keskustelijoilta halua ja taitoa ratkaista ongelmat ja palauttaa keskustelun sujuvuus. (Sacks, Schegloff & Jefferson 1974: 704–705.)

2.4 Sekvenssijäsennys ja vierusparit

Keskustelunanalyttisessä tutkimuksessa vuorovaikutuksen katsotaan koostuvan toimintojen muodostamista jaksoista, sekvensseistä. Emanuel Scheloffin (2007: 2) mukaan sekventiaalinen jäsennys tarkoittaa jäsennystä, jossa lausumat tai toiminnat järjestäytyvät suhteessa toisiinsa. Sekvenssillä tarkoitetaan jaksoa, johon sijoittumalla lausumat voivat suorittaa tiettyjä toimintoja (Heritage 1996: 240). Yksi keskustelun vahvimpia ja tyypillisimpiä sekventiaalisia sidoksia on vieruspari (Kuruhila 2000: 362; Heritage 1996: 257). Vieruspari koostuu Schegloffin ja Sacksin (1973: 295–296) mukaan kahden keskustelijan tuottamista etujäsenestä ja jälkijäsenestä, jotka yhdessä synnyttävät erilaisia pareja. Vakiintuneita vieruspareja ovat esimerkiksi kysymys ja vastaus, tervehdys ja

vastatervehdys sekä tarjous ja hyväksyntä tai hylkäys. (Schegloff & Sacks 1973: 295–296.)

Vaikka etu- ja jälkijäsen siis muodostavat vierusparin, on tavallista, että vieruspari laajentuu aineksella, joka voi sijoittua sen eteen, väliin tai loppuun (VISK § 1218). Vierusparin eteen sijoittuvan laajennuksen, esisekvenssin, voi muodostaa esimerkiksi kysymysmuotoinen pohjustus varsinaisen etujäsenen esittämiselle. Heritage (1996: 275–277) mukaan esisekvenssiä käyttämällä on mahdollista vähentää uhkaa preferoimattomaan jälkijäseneseen. Esimerkiksi kutsun esittäjä voi muokata vierusparin etujäsentään, jos esisekvenssissä ilmenee, että kutsun hyväksyminen ei ole kutsuttavalle mahdollista.

Etujäsenen ja jälkijäsenen väliin sijoittuvaa jaksoa kutsutaan välisekvenssiksi (Heritage 1996: 246–247). Raevaaran (1997: 80–81) mukaan välisekvenssin avulla esimerkiksi etujäsenenä tuotetun pyynnön tai ehdotuksen jälkeen kysymyksen vastaanottaja voi pyytää kysymyksen esittäjältä lisätietoa, jotta voi päättää, millaisen jälkijäsenen tuottaa. Pyrkimyksenä useimmiten onkin se, että välisekvenssin päätyttyä jälkijäsenen esittäminen olisi mahdollista. (Raevaara 1997: 80–81.)

Vieruspari voi laajentua myös jälkeinpäin kolmannen position vuorolla, jossa jälkijäsen on arvioitavana (Raevaara 1997: 82). Heritage ja Clayman (2010: 27–28) toteavat, että kolmas vuoro on tyypillinen luokkahuonevuorovaikutuksessa esiintyvässä kysymys–vastaus-sekvenssissä. Oppilaan vastattua opettajan kysymykseen odotuksenmukaista on, että opettaja kiittää kolmannella vuorollaan oppilaan vastauksen oikeellisuuden. Vuoron puuttumaan jääminen voi aiheuttaa ongelmia vuorovaikutuksessa, sillä kolmas vuoro on odotuksenmukainen. (Heritage & Clayman 2010: 27–28.)

Vieruspareissa etujäsen luo odotuksen tietynlaisesta jälkijäsenestä. Keskusteluanalyysissä vierusparin saamiin erilaisiin jälkijäseniin viitataan käsitteellä preferenssi. Myötämielinen jälkijäsen toteutuu tavallisesti välittömästi etujäsenen jälkeen, mutta torjuvaa jälkijäsentä usein sitä vastoin viivytellään. Siinä missä myötämielinen jälkijäsen on tavallisesti lyhyt ja rakenteeltaan yksinkertainen, liittyy torjuvan jälkijäsenen sisältävään

vuoroon epävarmuuden ilmauksia ja jopa selityksiä. Preferenssillä tarkoitetaan keskustelunanalyysissä lisäksi ylipäätään sitä, että keskustelijoilla on mahdollisuus tuottaa erilaisia vuoroja, jotka vuorovaikutuksessa voidaan tulkita eriarvoisiksi. Esimerkiksi vaihtehtoisista tavoista korjata vuorovaikutuksessa ilmeneviä ongelmia on itsekorjaus preferoidumpi keskustelukumppanin aloittaman korjauksen sijaan. Käsitteellä preferenssi voidaan kuvata yleisesti myös pyrkimystä sujuvaan vuorovaikutukseen takkuilevan sijaan. (Raevaara 2016: 147–152).

Tässä luvussa esittelin tutkimuksen teoreettisena ja metodologisena lähtökohtana olevan keskustelunanalyysin periaatteita ja käsitteitä. Tutkimukseni aiheena on vuorovaikutus kehitysvammaisten ihmisten selkoryhmien kokoontumisissa, joten myös selkoryhmien esittely vuorovaikutusympäristönä on tarpeen. Seuraavassa luvussa käsitellenkin kehitysvammaisuutta, selkokieltä ja selkoryhmiä.

3 KEHITYSVAMMAISTEN IHMISTEN SELKORYHMÄT VUOROVAIKUTUSYMPÄRISTÖNÄ

Tässä luvussa käsittelen kielellisiä ja kielenulkoisia seikkoja, jotka vaikuttavat kehitysvammaisten henkilöiden vuorovaikutukseen. Olen jakanut luvun neljään alalukuun. Aluksi kerron kehitysvammaisuuden määritelmistä ja kehitysvammaisen henkilön vuorovaikutustaidoista luvuissa 3.1 ja 3.2. Tämän jälkeen esittelen luvussa 3.3 kehitysvammaisuutta ja selkokieltä. Lopuksi luvussa 3.4 käsittelen kehitysvammaisten henkilöiden selkoryhmiä.

3.1 Kehitysvammaisuus

Suomessa voimassa olevan kehitysvammaisten erityishuoltoa koskevan lain (1977: 1 §) mukaan kehitysvammaisella tarkoitetaan henkilöä, jonka ”kehitys tai henkinen toiminta on estynyt tai häiriintynyt synnynnäisen tai kehitysiässä saadun sairauden, vian tai vamman vuoksi”. Kehitysvamma ilmenee Virtasen (2009: 44) mukaan vammana ymmärtämis- ja käsityskyvyn alueella. Suomen väestöstä kehitysvammaisia ihmisiä on 0,8 % eli noin 40 000 henkilöä. Kehitysvammaisuuden ilmenemismuodot ovat hyvin moninaisia ja johtavat erilaisiin vaikeuksiin oppimisessa ja arjen toimissa selviämässä. Kehitysvammaiset henkilöt tarvitsevat tasa-arvoisen elämän takaamiseksi tukea, ohjausta ja erilaisia palveluita. (Virtanen 2009: 44–45.) Vammaisuutta onkin syytä tarkastella myös toimintakyvyn ja yhteiskunnallisten osallistumismahdollisuuksien näkökulmasta, jolloin tulkittavana on yksilön ja ympäristön välinen suhde (Syrjintä Suomessa 2006 2007: 67).

Suurin osa kehitysvammaisista ihmisistä on lievästi kehitysvammaisia (Virtanen 2009: 44). Älyllisen kehitysvammaisuuden aste voi olla myös keskivaikea, vaikea tai syvä kehitysvammaisuus. Henkistä suorituskkyä mitataan tällöin standardoiduilla psykologisilla testeillä. Luokittelun tarkoituksena on ihmisen terveydentilan kuvaaminen, eikä sitä tule tulkita henkilön luonnehdinnaksi hänellä olevien vammojen, toimintarajoitteiden tai osallistumisen esteiden avulla. Älyllistä kehitysvammaisuutta voidaankin luon-

nehtia yhtenä henkilön monista erityisominaisuuksista. (Kaski, Manninen & Pihko 2009: 17–19, 24.)

3.2 Kehitysvammaisen henkilön vuorovaikutustaidot

Kehitysvammaisilla henkilöillä voi Kuparisen (2005: 20–21) mukaan olla puutteellinen luku- tai kirjoitustaito tai poikkeavuutta ilmaisevia piirteitä, kuten epäselvä puhe tai puhekyvyttömyys. Kehitysvammaisen henkilö jää helposti jälkeen kommunikoinnissa joko taitojen puutteen vuoksi tai siksi, ettei hänellä ole ollut mahdollisuuksia vuorovaikutustaitojen harjoitteluun (Heikkilä 1995: 30). Puhevamma on kuitenkin Pullin (1990: 38) mukaan yleensä lisävamma, ei siis erillinen diagnoosiryhmä.

Puhuminen ja puheen ymmärtäminen ovat monimutkaisia tapahtumia, jotka edellyttävät aivojen eri alueiden yhteistoimintaa. Älyllisen kehitysvammaisuuden yhteydessä esiintyykin usein kielellisen kehityksen ja puheen häiriöitä. (Kaski ym. 2009: 145.) Vuorovaikutustilanteessa kehitysvammaisen ihmisen kielelliset vaikeudet tulevatkin usein esiin etenkin keskustelun aihepiirin ollessa uusi tai abstrakti (Leskelä 2006b: 43).

Sosiaalinen vuorovaikutus on perusta oppimiselle ja kehitykselle. Sosiaaliset taidot koostuvat erilaisista kognitiivisista, motorisista ja kommunikaatiotaidoista, ja ne opitaan parhaiten arkipäivän vuorovaikutustilanteissa. Taidot kehittyvät vuorovaikutuksessa yksilön ja ympäristön välillä; ensin lapsen ja aikuisen hoitosuhteessa, ja sosiaalisten suhteiden laajennuttua yhteistoiminnassa ja yhteiskunnan jäsenenä. Lähtökohtana ovat perustarpeet ymmärretyksi ja hyväksytyksi tulemisesta sekä mahdollisimman itsenäisesti selviytymisestä. (Kaski ym. 2009: 203–204.)

Vaikka kehitysvammaisilla henkilöillä on yleensä jonkinasteisia ongelmia äidinkielen eri osa-alueilla, ei Kartion (2009b: 61) mukaan kehitysvammaisten ihmisten kommunikaatiotaitoja ole mahdollista määritellä yhtenäisesti. Leskelä (2012: 184) toteaa kehitysvammaisuuden tuovan tavallisesti keskusteluun seikkoja, jotka edellyttävät vuorovaiku-

tukseen osallistuvilta henkilöiltä muista keskusteluista poikkeavaa yhteistyötä. Eivammaisen keskustelukumppanin merkitys kehitysvammaisen keskustelijan vuorovaikutuksen tukijana kasvaa sen mukaan, mitä vaikeampia vuorovaikutusongelmat ovat (Leskelä 2006b: 55).

Ymmärtämisvaikeuksien ilmetessä vuorovaikutuksessa voi kompetentimpi keskustelija turvautua ymmärrysehdokkaiden, päätelmien edellisen vuoron tarkoituksesta, esittämiseen, mikä voi kehitysvammaisten kohdalla johtaa myöntävyyttä sisältäviin vastauksiin (Leskelä 2006b: 78). Myöntävyyden ongelma on, että kehitysvammaisen henkilö voi olla taipuvainen antamaan kysymyksiin sellaisia vastauksia, joita arvelee kysyjän häneltä toivovan. Tällöin oman mielipiteen esiin saaminen vaikeutuu. (Leskelä 2010.)

Leskelän (2006a: 41) mukaan selkokielen eri kohderyhmiin kuuluvien henkilöiden eroavaisuuksia keskustelijoina on tutkittu melko vähän. Kehitysvammaisen keskustelijan kuitenkin eroaa muiden selkokielen käyttäjäryhmien edustajasta esimerkiksi siten, ettei hän käytä itselleen vierasta kieltä, eikä hänellä ole spesifiä aivojen vammaa tai sairautta, joka vaikuttaisi puheen tuottamiseen tai ymmärtämiseen. Kehitysvammaiselle keskustelijalle katsotaan olevan yleistä, ettei hän onnistu saamaan keskustelussa ehdottamaansa teemaa läpi. Hän voi myös asettua tietämättömän osapuolen asemaan sellaisissakin tilanteissa, joissa ei sitä ole. Kehitysvammaisen ihminen voi arvioida puhekumppanin pääsyn mukaan keskustelunaiheeseen väärin tai ilmaista olevansa samaa mieltä puhekumppaninsa kanssa, vaikka todellisuudessa ei olisikaan. Ylipäätään voidaan herätellä kysymystä, ovatko kehitysvammaisen ihmisen puhetaidot paremmat kuin kommunikatiotaidot. (Leskelä 2006a: 41–43.)

3.3 Kehitysvammaisuus ja selkokieli

Kielitoimiston sanakirjan (2006: 655) mukaan yleiskieli on suositusten mukaista, erikoiskielten sanastoa sisältämätöntä, puhuttua ja kirjoitettua kieltä. Kulkki-Nieminen (2002: 34–35) toteaa, että demokratian edellytyksenä on yhteinen toimiva kieli, ja kie-

lenhuollon tehtävänä yleiskielessä onkin, ettei vastaanottajan huomio suuntaudu pois asiasta kielen vaikeuden takia. Kielen toimivuuden vuoksi arvioitavana tulee olla sen ymmärrettävyys ja selkeys. Kieltä tarkastellaan tällöin vastaanottajan näkökulmasta kielenkäyttötilanne huomioiden. Tavoitteena on selkeä yleiskielinen kielimuoto. (Kulki-Nieminen 2002: 34–35.)

Kulki-Niemisen (2002: 35) mukaan selkokieli on selkeää yleiskieltä helpompi kielimuoto. Leskelä & Virtanen (2006: 7) toteavat, että selkokielen tarkoituksena ei ole korvata selkeää yleiskieltä, vaan tarjota vaihtoehto niille ihmisille, joilla on vaikeuksia selkeän yleiskielenkin ymmärtämisessä. Selkokielen yleisimmin käytetyn määritelmän on muotoillut Selkokeskus. Määritelmässä selkokieli suhteutetaan yleiskieleen seuraavasti:

Selkokieli on suomen kielen muoto, joka on mukautettu sisällöltään, sanastoltaan ja rakenteeltaan yleiskieltä luettavammaksi ja ymmärrettävämmäksi. Se on suunnattu ihmisille, joilla on vaikeuksia lukea ja/tai ymmärtää yleiskieltä. (Virtanen 2009: 17.)

Leskelän & Virtasen (2010) mukaan monissa kielissä suomen selkokieltä lähinnä vastaavat termit, kuten englannin *easy-to-read*, kattavat vain kirjoitetun kielen. Suomessa onkin päädytty käyttämään termiä selkokieli osittain juuri siksi, että sen alle voidaan lukea kirjoitettua kieltä laajempi lingvistinen ala. Näin ollen termi on käytettävissä myös puhuttua kieltä ja vuorovaikutusta tutkittaessa. (Leskelä & Virtanen 2010.)

Lähtökohtana selkokielelle on sen käyttäjäryhmien tarve. Selkokieltä tarvitsevat henkilöt luokitellaan usein pääryhmittäin selkokielen tarpeen syiden mukaan. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat perimän vaikutus sekä sikiö- ja lapsuusajan kehityshäiriöt. Toisen pääryhmän syitä ovat sairaudet tai ikääntymisestä aiheutuvat syyt. Kolmanteen ryhmään kuuluu kieliympäristön vaikutus, esimerkiksi kielivähemmistöön kuuluminen. Usein selkokielen tarve johtuu useamman syyn yhteisvaikutuksesta. Neljänneksi pääryhmäksi luokitellaankin kolmen ensimmäisen ryhmän syiden yhteisvaikutus. (Virtanen 2009: 23–24.) Viimeisin arvio selkokielen tarpeesta on tehty vuonna 2014. Tuolloin ilmeni, että selkokielen kohderyhmiin kuuluu 430 000–650 000 suomalaista. Selkokielen tarve vaihtelee kuitenkin huomattavasti eri ikäkausina. (Virtanen 2014.)

Selkokielen tarve voidaan siis kielimuodosta hyötyvien henkilöiden määrän perusteella nähdä merkittävänä. Kehitysvammaiset ovat kuitenkin Virtasen (2009: 44–45) mukaan selkokielen perinteisin käyttäjäryhmä. Tämä näkyy myös selkokielestä tehdyissä tutkimuksissa, sillä kielimuodon hyödynnettävyyttä on tutkittu erityisesti kehitysvammaisten ihmisten tarpeiden näkökulmasta.

3.4 Kehitysvammaisten henkilöiden selkoryhmät

Selkoryhmä on eri selkokielen käyttäjäryhmille hyödynnettävä toimintamuoto, jonka tavoitteena on vuorovaikutustaitojen tukeminen (Kartio 2009e: 46). Ryhmien ohjaajien tehtävänä on edesauttaa toimivan keskustelun syntymistä ja ylläpitoa selkokielisten vuorovaikutuksen keinoin. Tuettavia vuorovaikutustaitoja voidaan eritellä esimerkiksi kykyyn kertoa mielipiteensä, tehdä aloitteita, kuunnella sekä ymmärtää (Kartio 2009a: 5).

Hintsalan (1997: 66–67) mukaan selkoryhmätoiminnassa keskeisintä on keskustelu, tuettu vuorovaikutus. Tuen tarve eri selkokielen käyttäjäryhmissä on Kartion (2009e: 46–47) mukaan erilaista, mutta etenkin rauhallisen kokoontumistilan on huomattu olevan tärkeä kaikenlaisissa selkoryhmissä. Ryhmät kokoontuvat säännöllisesti, useimmiten viikoittain tunnin kerrallaan, ja niissä on tavallisesti kaksi ohjaajaa ja 2–8 ryhmäläistä. Selkoryhmän kokoontumisen malli on neliosainen koostuen orientointivaiheesta, luettavan valinnasta ja lukemisesta, keskustelusta sekä kokoontumisen lopetuksesta. (Kartio 2009e: 46–47.) Selkokielistä materiaalia, kuten lehtiä, kirjoja ja esitteitä, hyödynnetään selkoryhmissä vuorovaikutuksen tukena (Kartio 2009c: 46).

Kehitysvammaisten henkilöiden selkoryhmissä yksilöllisyyden huomioiminen on tärkeää, sillä vuorovaikutuksesta vetäytyminen on yleistä sellaisilla kehitysvammaisilla henkilöillä, joilla on kommunikaatio-ongelmia (Järvinen & Sainio 2000: 122). Kartio (2009b: 88–89) esittää kehitysvammaisten ihmisten kommunikointia edistäviksi asioiksi esimerkiksi turvallisen ilmapiirin luomista, havainnollista kielenkäyttöä, tilan antamista

ryhmäläisille, keskustelun herättelyä kysymyksillä sekä aihepiiriin johdattelua osallistujien oman kokemusmaailman kautta.

Tässä luvussa esittelin kehitysvammaisten henkilöiden selkoryhmiä vuorovaikutusympäristönä. Seuraava luku on tutkimukseni analyysiluku, jossa tuon esiin selkoryhmien kokoontumisissa keskustelijoille vuorovaikutuksessa muodostuvia rooleja.

4 KESKUSTELIJOIDEN ROOLIT SELKORYHMÄSSÄ

Analysoin tässä luvussa rooleja kehitysvammaisten henkilöiden selkoryhmissä. Olen jakanut luvun kahteen alalukuun. Luvussa 4.1 käsittelen selkoryhmän kokoontumiseen orientoinnissa muodostuvia rooleja ja luvussa 4.2 topikalisoinnin myötä muodostuvia rooleja.

4.1 Orientointi selkoryhmän kokoontumiseen

Tässä luvussa analysoin ohjaajien ja ryhmäläisten rooleja orientoinnissa selkoryhmän kokoontumiseen. Olen jakanut luvun kolmeen alalukuun. Aloitan analysoinnin ohjaajien rooleista alaluvussa 4.1.1, minkä jälkeen esittelen ryhmäläisille muodostuvia rooleja alaluvussa 4.1.2. Päätän luvun analysoimalla alaluvussa 4.1.3 keskusteluun osallistuvilla muodostuvia yhteisiä rooleja.

4.1.1 Ohjaajien roolit

Selkoryhmän kokoontumisessa tärkeintä on keskustelu. Ohjaajat pyrkivät ohjaamaan vuorovaikutustilannetta siten, että kaikki ryhmäläiset voivat olla mukana vuorovaikutuksessa ja tuoda omat ajatuksensa, tulkintansa ja mielipiteensä yhteiseen keskusteluun. Ohjaukseen kuuluu sellaisen vuorovaikutusympäristön luominen, jossa ryhmäläiset uskaltavat osallistua keskusteluun, vaikka olisivat epävarmoja kommunikointitaidoistaan. Ohjaajan onkin annettava tilaa jokaiselle keskustelijalle, joten hän ei voi puhua liikaa itse tai antaa jonkun tai joidenkin ryhmäläisten dominoida keskustelua.

Selkoryhmässä orientoidutaan kokoontumiseen erityisesti käsiteltävän selkomateriaalin avulla. Ohjaajan rooliin kokoontumisen alussa kuuluu tilanteen kehystäminen luettavan ja keskusteltavan materiaalin esittelyllä. Kartion (2009e) mukaan selkoryhmässä luettava selkomateriaali valitaan yhdessä, sillä on tärkeää, että ryhmäläiset voivat päät-

tää ryhmässä luettavasta materiaalista. Aineistoni minkään selkoryhmän kokoontumisessa ei kuitenkaan käydä neuvottelua siitä, mitä selkomateriaalia kokoontumisessa luetaan, vaan ohjaajat ilmoittavat sen kunkin kokoontumisen alussa.

Esimerkki (1) sijoittuu selkoryhmän kokoontumisen alkuvaiheeseen. Ennen katkelmaa Maija-Kaisa on ilmoittanut, että selkoryhmän kokoontumisessa luetaan runo ja käsitellään sitä. Sen jälkeen ryhmäläiset ovat kertoneet vuorotellen nimensä Maija-Kaisan pyynnöstä.

(1) Pallokentällä (R2, 2007)

- 01 KAARINA: ja tänää harrastetaan ↑korkeakulttuuria,
 02 elikä< (.) .hh nyt< (.) hyökätään runouden
 03 kimppuun. (.)
 04 MAIJA-KAISA: tää ↑Uuno Kailasta. (1.2) °tää runo°. eli
 05 Pallokentällä
 06 Antti: se on vähä semmonen surulline, .hhh
 07 KAARINA: se on surulline Antti, .hh mut ↑jutellaa
 08 vähä et mitä siin tapahtuu,
 09 Antti: .hh hh
 10 (0.5)
 11 MAIJA-KAISA: näin (.) pallokentän laitaan, (.) eräs
 12 ↑rampa poikanen (.) oli seisahtanut alle (.) sen
 13 suuren lehmuksen

Ohjaajat aloittavat esimerkissä (1) selkoryhmän kokoontumiseen orientoinnin ilmoittamalla, että kokoontumisessa käsitellään runoutta. Antti kertoo mielipiteensä runon surullisuudesta, minkä Kaarina vahvistaa, mutta palauttaa kuitenkin keskustelun fokuksen runon lausumiseen siitä keskustelun aloittamisen sijaan.

Kaarina aloittaa riveillä 01–03 topiikin ilmoittamalla, että selkoryhmän kokoontumisessa käsitellään runoutta. Hän aloittaa vuoronsa kutsumalla runon käsittelyä korkeakulttuurin harrastamiseksi, mutta muotoilee sanomansa myös toisin kielikuvallisella ilmauksella *hyökätään runouden kimppuun*. Vuorossaan Kaarina kytkee runouden käsittelyn käsillä olevaan kokoontumisen ajanmääreellä *tänää* ja välittömästi tapahtuvaan toimintaan aikaa ilmaisevalla adverbillä *nyt*. Vuoronsa ilmoitukseksi muotoilemalla hän ilmai-

see myös sen, että päätös käsiteltävästä selkomateriaalista on jo tehty, joten siitä ei ole tarkoitus neuvotella.

Maija-Kaisa tarkentaa riveillä 04–06, että kyseessä on Uuno Kailaan *Pallokentällä*-runo. Runokirja on Maija-Kaisan hallussa, ja hän viittaakin runoon demonstratiivipronominilla *tää*. Antti tuo julki mielipiteensä runosta ilmoittamalla, että se on vähä *semmonen surulline*. Kaarina tuottaa samanmielisyyttä vahvistavan vuoron, jossa hyödyntää Antin vuorossaan käyttämää muotoilua ilman kvanttoriadverbia *vähän*, mikä implikoi samanmielisyyttä entisestään. Hän jatkaa kuitenkin vuoroaan ilmoittamalla, että Antin esiin tuomaan runon surullisuuteen ei keskitytä heti, vaan aluksi tarkoitus on käydä läpi runon tapahtumia. Hän viittaa runoon pronomiinilla *siin* viitaten siihen, että runokirja ei ole hänen hallussaan. Kaarina käyttää vuorossaan verbiä *jutellaa*, minkä Maija-Kaisa tulkitsee luvaksi aloittaa runon lausumisen.

Esimerkissä (1) ohjaajien rooliksi muodostui selkoryhmän agendan kehystäminen ja julkituominen. Tämä näkyi esimerkissä (1) ensinnäkin siten, että ohjaajat esittelivät selkoryhmän agendan ilmoittamalla luettavan selkorunon eivätkä esimerkiksi ehdottamalla tai tarjoamalla vaihtoehtoja luettavasta selkomateriaalista. Toiseksi kumpikaan ohjaajista ei odottanut Antin vahvistusta siihen, miten runon käsittelyn kanssa kokoontumisessa edetään, vaan jatkoivat kokoontumista ohjaajavetoisesti ennalta suunnitellun agendan mukaan.

Esimerkissä (1) Kaarinan ilmoitus riveillä 1–2 avasi keskustelijoille koko kokoontumisen agendaa. Kokoontumisten alkuvaiheiden lisäksi ohjaajat tuovat selkoryhmän kokoontumisen etenemistä ja agendaa näkyväksi ilmoittamalla kokoontumisten eri vaiheissa, mitä seuraavaksi tapahtuu. Ohjaajat voivat lisäksi tehdä näkyväksi selkoryhmän toiminnan osia sen kokoontumisen aikana. Esimerkiksi lukemisen päätyttyä ohjaaja voi orientoida ryhmäläisiä keskusteluvaiheeseen (ks. myös esimerkki 6, rivit 1–3, *ja sit voitais vähä tähän liittyen virittää pientä jutustelutuokioo*) tai ilmoittaa keskustelun hiivutua palaamisesta lukuvaiheeseen.

Lukuvaiheeseen palataankin selkoryhmän kokoontumisessa esimerkissä (2). Esimerkkiä (2) edeltää selkokielisen Kalevalan tarinoiden innoittama keskustelu Sammosta. Keskustelu käynnissä olleesta topiikista päättyy, minkä jälkeen Pihla ehdottaa palaamista lukuvaiheeseen.

(2) Kalevala (R1, 2009)

01 Saku:	kato kun=nii .hh (.) \$oma hoviherättäjä tulee ja antaa
02	suudelman aamulla ja .hhh tuo (.) tuo kahvit\$ he he
03	kahvit sängyn vieree ja. he he
04 PIHLA:	\$hmm mm\$.
05	(3.5)
06 PIHLA:	semmosia toiveita (1.5)
07	haluaako Soile lukea .hh lisää?
08 SOILE:	joo. ((ottaa kirjan esiin))
09	@Lemminkäinen@ (1.0)
10	Väinämöinen jäi <u>kotiinsa</u> Väinölään
11	hän alkoi miettiä (.) ↑miten saisi seppä Ilmarisen
12	lähtemään Pohjalaan <u>takomaan</u> Sammon,

Esimerkin (2) riveillä 01–03 Saku päättää vuoronsa, joka on ollut osa keskustelua Sammosta. Pihla antaa responssin Sakun vuoroon myhäilemällä, minkä jälkeen kukaan keskustelijoista ei ota vuoroa, vaan keskusteluun syntyy topiikin päättymistä enteilevä tauko. Rivillä 07 Pihla kuittaakin keskustelun meneillään olleesta topiikista päättyneeksi sanaparilla *semmosia toiveita*. Sen jälkeen hän ottaa vastuun keskustelun jatkumisesta esittämällä Soilelle kysymyksen, haluaako hän lukea lisää. Kysymys voidaan tulkita myös pyynnöksi, mutta ennen lukemisen aloittamista Soile tuottaa kysymykselle preferoidun myönteisen vierusparin *joo*. Vastauksensa jälkeen Soile aloittaa lukemisen Pihlan pyynnön mukaisesti.

Esimerkki (2) osoittaa, että ohjaajien selkoryhmän kokoontumisen agendaan orientoiva rooli näkyy myös tilanteissa, joissa aktiivinen keskustelu on hiipunut. Yleensä ohjaajat ottavat kyseisissä siirtymän mahdollistavissa kohdissa tavalla tai toisella vastuun keskustelun etenemisestä. Jos ohjaajat eivät aktivoi keskustelua esimerkiksi käynnissä olevaa tai aiempaa topiikkia kehittelemällä, he palaavat ammentamaan mahdollisia puheenaiheita luettavasta selkomateriaalista.

Ohjaajavetoisuuden ansiosta selkoryhmien kokoontumisissa on nähtävissä vahvasti institutionaalisen keskustelun piirteitä. Tainion (2007: 32–34) mukaan luokahuonevuorovaikutuksessa ensisijainen tietäjä on tavallisesti opettaja, joka toimii institutionaalissa roolissaan esimerkiksi jakamalla puheenvuoroja, päättämällä keskusteluja tai sivuuttamalla oppilaiden vuorovaikutusalotteita. Oppilaat sen sijaan ovat useimmiten toissijaisia tietäjiä, joilta vastaavat oikeudet puuttuvat (Tainio 2007: 32–34). Selkoryhmän vuorovaikutuksessa on yhtymäkohtia luokahuonevuorovaikutukseen, mutta ero ohjaajien ja ryhmäläisten rooleissa ei ole yhtä selvä kuin opettajien ja oppilaiden välillä. Kuitenkin myös selkoryhmissä esiintyy puheenvuorojen jakamista. Lähes aina puheenvuoron antajan rooli on ohjaajalla. Puheenvuoroja ohjaajat jakavat sekä esittämällä kysymyksiä että pyytämällä kommentteja tietyltä ryhmäläiseltä.

Ohjaajat jakavat vuoroja joko kysymällä topiikin alaisena olevasta asiasta jokaiselta ryhmäläiseltä järjestyksessä tai nimeämällä seuraavaksi puhujaksi ryhmäläisen, joka ei ole ollut aktiivisesti mukana joko käynnissä olevassa keskustelussa tai kokoontumisen vuorovaikutuksessa ylipäätään. Havainnollistan vuoron antamista esimerkissä (3), jossa Maija-Kaisa nimeää Helenan seuraavaksi puhujaksi. Selkoryhmässä on ennen Maija-Kaisan vuoroa keskusteltu siitä, millainen on hyvä maljakko.

(3) Helenan vuoro (R2, 2007)

01 MAIJA-KAISA: mitä Helenal on tähä >sanotta↓vaa Helena< on ↑just
 02 \$sen näkö[ne et\$]
 03 Elli: [noni] (.) nyt on Helenan vuoro[ro.]
 04 MAIJA-KAISA: [aha] ha?

Maija-Kaisa nimeää esimerkissä (3) Helenan seuraavaksi puhujaksi. Hän aloittaa vuoronsa muotoilemalla kysymystä siitä, mitä sanottavaa Helenalla on asiaan, mutta jatkaa sitä perustelemalla vuoron antamista tulkinnallaan siitä, että Helena olisi halukas ottamaan vuoron. Elli tuo mielenkiintoisella tavalla vuorottelun säännöstöä näkyväksi vahvistamalla Maija-Kaisan keskustelukehotuksen ilmoittaen rivillä 03, että on Helenan vuoro.

Ohjaajavetoinen vuorojen jakaminen esimerkissä (3) tuo esiin selkoryhmän vuorovaikutuksen institutionaalisuuden. Keskustelun etenemistä vuorojen jako useimmiten sujuvoittaa, sillä vuorojen näkyväksi tehdyn jaon myötä jokainen ryhmäläinen saa vapaata keskustelua tasapuolisemmin tuotua asiansa julki. Vuorovaikutuksen tukemisessa vuorojen jakaminen voidaankin nähdä tarkoituksenmukaisena, sillä vaikka ryhmäläisellä olisi kommentoitavaa, hän ei välttämättä tiedä, milloin voi ottaa vuoron. Esimerkissä (3) Helena ei ole vielä osallistunut käynnissä olevaan keskusteluun. Toiminto onkin tutkimusaineistossani tyypillinen, että nimetyt vuoronjaot kohdistetaan yleensä ryhmäläisille, jotka eivät ole osallistuneet meneillään olevaan keskusteluun oma-aloitteisesti tai joilla ylipäätään on taipumusta vuorovaikutuksesta vetäytymiseen.

Ohjaajien rooleiksi selkoryhmän kokoontumiseen orientoinnissa näyttää siis muodostuvan selkoryhmän agendan kehystäminen ja näkyväksi tekeminen sekä päävastuun ottaminen vuorovaikutuksen jatkumisesta ja siitä, että ryhmäläiset saavat mahdollisuuden osallistua vuorovaikutukseen mahdollisimman tasapuolisesti. Seuraavassa alaluvussa 4.1.2 esittelen ryhmäläisille muodostuvaa roolia selkoryhmän kokoontumiseen orientoinnissa.

4.1.2 Ryhmäläisten rooli

Ryhmäläisten rooli selkoryhmän kokoontumiseen orientoinnissa on merkittävästi vähäisempi kuin ohjaajien. Kokoontumisten alkuvaiheissa ryhmäläiset eivät ohjaajien tavoin kehystä vuorovaikutustilannetta tai esitele selkomateriaalia. Tutkimusaineistossani esiintyy kuitenkin sekvenssejä, joissa joku ryhmäläisistä palauttaa topiikin kokoontumisessa käsiteltävään selkomateriaaliin tai selkoryhmän agendaan ylipäätään. Näin tekee Tiia esimerkissä (4), joka alkaa tilanteessa, jossa Antti on keskustellut erityisesti ohjaajien kanssa ”Lipsasten pojista”, heidän sukulaisuussuhteistaan ja elinkeinoistaan.

(4) Vaikuttavat taulut (R2, 2007)

- 01 Antti: mä- mää [kävin siä] kaupas kau- (-) kerran siä
02 Helena: [huh hh]
03 Antti: oli semmone .hh semmonen k- ↑keittäjä >mikä tai
04 semmone< #ää# [↑Lip]sasten likkoja sellane yks
05 Elli: [nii]
06 Antti: [.hh se]mmone tuu- tuun mä t- ↑kahveelle sano
07 Elli: [(-)]
08 Antti: mulle ja [ää] ruokaaki anto siä mun [mont kertaa.]
09 Tiia: [ot-]
10 Helena: [.mt]
11 Elli: sä menit kahveelle.
12 Tiia: =voiko ↑kysyy semmost asiaa et onko se
13 normaali et jos sää katot jotai #taulu,# [(0.5)]
14 Elli: [°mm°]
15 nii sä#ä:# (.) ikäänku ↑maistat [jonku mau] suussas
16 Antti: ((haukottelee)) [hhh]
17 Tiia: jos siin=on jotai (.) semmost .hh (0.6) tai se et
18 sul tulee joku haju tai se et (0.5) ihan niinku
19 sä olisit .hh (0.4) tuntuu silt niinku sä hyppäisit
20 (.) ihan toisee #ulottuvuutee,#
21 KAARINA ei oo ↑mitenkää omit[uiستا.] .hh ihmisii vaikuttaa
22 Elli: [hh]
23 KAARINA eri asiat tauluissa, .ns mull=on esimerkiksi
24 niinku (0.6) niinku muutamia (0.4) näistäkin näistä
25 mitä tääl=on täälä seinällä [ni (.)] .hh
26 Tiia: [mm]
27 KAARINA muutamia semmosia töitä [(0.5)] esimerkiks toi (.)
28 Elli: [°joo°]
29 KAARINA: puutarhataulu tuolla .hh> tommone italialainen
30 puutarha tommone< iso taulu tuola perällä ni .hh
31 nii se on sellane mihinkä mä sukellan aina
32 sillan ku .hh mull=on semmonen olo että [(.)
33 Elli: [köh]
34 KAARINA: tä]ytyy päästä johonki,
35 Elli: ↓joo
36 Elli: ((yskähtää))
37 Tiia: no toi on ainaki toi yks taulu semmone mist mul
38 tulee kahvi #mielee.# [(0.4) ta]i siis sillai et
39 Elli: [°kahvi°]
40 Tiia: ru[pee teke]e miäli #kahvi.#
41 Elli: [↓kahavi]
42 Elli: =kahavi
43 Helena: joo
44 Tiia: to[i ↑ru]skee[valkone mikä] on se kuppi.

Esimerkin (4) alussa käynnissä olevaan keskusteluun ”Lipsasten pojista” ovat osallistuneet lähinnä Antti ja ohjaajat, sillä muilla keskustelijoilla ei ole ollut pääsyä keskusteluun, jonka topiikkina ovat olleet erityisesti Antin kokemukset. Selkoryhmässä tavallisesti ohjaajat pyrkivät varmistamaan ryhmäläisille pääsyn topiikkiin, mutta esimerkissä topiikinvaihtajan roolin ottaa Tiia.

Esimerkissä (4) Tiia vaihtaa topiikkia riveillä 12–20. Hän yrittää ottaa vuoron jo rivillä 9 Antin tuottamien epäröintiänteiden aikana, mutta Antin jatkettua vuoroaan odottaa kuitenkin vuoronsa aloittamista seuraavaan siirtymän mahdollistavaan kohtaan asti. Tiia aloittaa vuoronsa muotoilun kysymyksellä *voiko kysyy semmost asiaa*, mutta jatkaa vastausta odottamatta varsinaiseen kysymykseensä. Hän tiedustelee, onko normaalia, että taulua katsomalla voi kuvitella hyppäävänsä toiseen ulottuvuuteen ja esimerkiksi maistaa jonkin maun tai haistaa tuoksun. Tiia etäännyttää itsensä kysymyksestä käyttämällä generistä yksikön 2. persoonaa *sul tulee joku haju, ihan niinku sä olisit, tuntuu silt niinku sä hyppäisit*.

Kaarina aloittaa rivillä 21 vuoronsa tuottamalla jälkijäsenen Tiian aloittamaan kysymys–vastaus–vieruspariin. Huomionarvoista on, että muotoilullaan *ei oo mitenkää omi-tuista* hän muuttaa merkittävästi Tiian käyttämää muotoilua *onko se normaali*. Sanan vaihtamisen lisäksi Kaarina muuttaa vastauksen kysymyksen sijaan kielteiseen muotoon. Preferoimaton jälkijäsen implikoi, että vastaus Tiian kysymykseen ei ole varauksettoman myönteinen, vaikka se samanmielinen kysymyksen kanssa onkin. Vastauksen muotoilu edellyttää Kaarinalta selityselvöllisyyttä, jonka hän täyttää tuomalla esiin yhtäältä yleisenä totuutena sen, että *ihmisii vaikuttaa eri asiat tauluissa* ja toisaalta omat tuntemuksensa. Omista tuntemuksistaan kertoessaan Kaarina käyttää yksikön 1. persoonaa. Tiia jatkaa seuraavassa vuorossaan riviltä 37 alkaen taulujen tuottamista tuntemuksista. Myös hän vaihtaa persoonamuodon yksikön 1. persoonaan tuoden näin julki sen, että kertoo nimenomaan omista tuntemuksistaan.

Tässä alaluvussa käsiteltiin ryhmäläisten roolia selkoryhmän kokoontumiseen orientoinnissa. Ryhmäläisten roolina näyttäisi olevan kokoontumisen fokuksen palauttaminen

selkoryhmän agendaan – yhteiseen keskusteluun – jos pääsyä käynnissä olevaan topiikkiin ei ole. Kehitysvammaisella keskustelijalla voi fokuksen palauttamisen motiivina yhteisen ymmärryksen rakentamisen sijaan olla myös se, että hänellä ei välttämättä ole halua keskustella kuin sellaisista asioista, joista on itse kiinnostunut (Leskelä & Lindholm 2012: 25). Keskusteluanalyttisessä tutkimuksessa ei kuitenkaan analysoida keskustelijoiden mahdollisia ajatuksia, vaan sitä, miten he vuorovaikutuksessa toimivat. Toiminnan näkökulmasta muodostuva rooli on merkityksellinen, sillä orientointi takaisin selkoryhmän agendaan näyttäisi palvelevan agendaan palauttajan lisäksi myös muita keskustelijoita. Ryhmäläisille muodostuvan roolin käsittelyn jälkeen siirryn alalukuun 4.1.3, jossa analysoin ohjaajille ja ryhmäläisille selkoryhmän kokoontumiseen orientoinnissa muodostuvia yhteisiä rooleja.

4.1.3 Keskustelijoiden yhteiset roolit

Selkoryhmän kokoontumiseen orientoitumiseen tarvitaan ohjaajien ja ryhmäläisten erityisten roolien lisäksi yhteistyötä. Yhteistyötä rakennetaan jatkuvasti keskustelun edetessä, mutta erityinen vuorovaikutustehtävänsä on selkoryhmien alussa pidettävillä orientaatiokierroksilla, joiden aikana osallistujat kertovat nimensä. Selkoryhmän 1 kummassakin kokoontumisessa osallistujat kertovat nimensä lisäksi kuulumisiaan, mikä orientoi ryhmäläisiä vuorovaikutukseen ja antaa jokaiselle tilaisuuden sanoa jotain omalla vuorollaan.

Kuulumiskierros etenee muissa kokoontumisissa istumajärjestyksessä, mutta esimerkiksi (5) selkoryhmässä rikotaan tietoisesti totuttua orientaatiovaiheen kaavaa. Esimerkki (5) alkaa selkoryhmän kokoontumisen alussa, kun osallistujat ovat asettautuneet istumaan paikoilleen.

(5) Kuulumiskierros (R1, 2009)

01 PIHLA:	mitäs sit tehtäis?
02 Harri:	((osoittaa kommunikaatiokansiota puhetulkille))
03	(3.5)

04 SOILE: Harri siellä alottaa jo jotain.
05 PIHLA: mitäs tehtäis tähän nyt alkuun? ((viittoo Harrille))
06 SOILE: ↑hm?
07 (7.0)
08 Veikko: ((yskii))
09 PIHLA: pidetään tunnin hiljainen ↑hetki.
10 Veikko: [he he]
11 Erja: [he he]
12 (1.5)
13 SOILE: onks tää ny ihan outo juttu? (1.0)
14 no ↑ni (.) pistetään käyntiin.
15 Saku: §alkakaa te joskus§ (0.5) mehän aletaan [ain-]
16 PIHLA: [mä] oon
17 niin aloitekyvytön tänään et mä en pys[ty]
18 Saku: [no] Soile.
19 Veikko: ((yskii))
20 SOILE: mulle kuuluu ainaki ihan hyvää (.) kiitos,
21 hyvin menee (2.0) ei muuta.
22 Veikko: °nenä alkaa vuotamaan taas° ((niistää))
23 SOILE: kuka sitte?
24 Harri ((osoittaa Sakua))
25 Saku: [↑no]
26 SOILE: he he
27 Saku: ↑no (.) mä oli tännää (.) tännää tekemäs puuhommia
28 ja (0.5) ensin sahailin (.) sahailin ja sit sen=jälkeen
29 nappasin kirveen kouraan ja rupesin tekeen klapei

Pihla aloittaa selkoryhmän kokoontumisen kysymällä rivillä 01, että *mitäs sit tehtäis*. Harri osoittaa kommunikaatiokansiotaan puhetuikille, minkä jälkeen Pihla toistaa kysymyksen ja viittoo sen samalla Harriin katsoen. Kukaan ei tuota jälkijäsentä Pihlan aloittamaan kysymys–vastaus–vieruspariin, vaan vuorovaikutukseen syntyy pitkiä taukoja. Pihla vitsailee rivillä 09 ehdottamalla, että *pidetään tunnin hiljainen hetki*, jonka Veikko ja Soile kuittaavat vitsiksi naurahtamalla riveillä 10–11 (vitsin ja naurun suhteesta ks. Haakana 1995). Soile viittaa yhteiseen tietoon kysymällä rivillä 13 sarkastisesti, että onko läsnäolijoille outoa, miten kuulumiskierroksella pitäisi toimia. *No ni pistetään käyntiin* -ilmoituksellaan rivillä 14 hän kuitenkin avaa selkoryhmän kokoontumisen.

Ryhmän käynnistysilmoituksellaan Soile ei kuitenkaan tuo suoraan julki sitä, että kuulumiskierros voi alkaa. Harri ehdottaa ohjaajille rivillä 15, että *alkakaa te joskus*. Myös hän vetoaa yhteiseen tietoon yhtäältä siitä, että osallistujien tiedossa on, minkä toiminnan aloittamisesta on kyse ja toisaalta siitä, että viittaa *te*-pronominilla ohjaajiin ja myöhemmässä *mehän aletaan aina* -lisäyksessään ryhmäläisiin.

Pihla hylkää Harrin ehdotuksen aloitekyvyttömyyteen vedoten. Huomionarvoista on, että Saku ei kyseenalaista Pihlan ilmoitusta aloitekyvyttömydestään, vaikka ohjaajan rooliin selkoryhmässä nimenomaan kuuluu vuorovaikutuksen tukeminen esimerkiksi erilaisten aloitteiden avulla. Saku ehdottaa rivillä 18 kuulumiskierroksen aloittajaksi Soileaa, joka aloittaa seuraavassa vuorossaan kierroksen. Kuulumiskierros etenee yleensä istumajärjestyksessä myötäpäivään. Soilen vasemmalla puolella istuu Pihla (kuva 2), jota Soile ei kuitenkaan kuulumiset kerrottuaan ehdota seuraavaksi puhujaksi, vaan tiedustelee seuraavaa puhujaa kysymällä rivillä 23 *kuka sitte*. Harri viittaa Pihlan vasemmalla puolella istuvaan Sakuun, joka aloittaa heti Harrin kehotuksen jälkeen kuulumistensa kertomisen.

Erityispiirteenä selkoryhmän 1 kuulumiskierroksilla on, että Harrin puhetulkki on kuulumiskierroksella mukana samalla tavalla kuin muutkin läsnäolijat. Kuulumiskierroksen jälkeen hän ei kuitenkaan enää osallistu keskusteluun, vaan toimii ainoastaan puhetulkin tehtävässään. Nonverbaalisti hän kuitenkin osallistuu vuorovaikutukseen esimerkiksi naurulla ja eleillä.

Esimerkki (5) osoittaa, että selkoryhmän kokoontumisessa ohjaajat ja ryhmäläiset orientoituvat kokoontumiseen yhteistyössä. Edellytyksenä yhteistyölle kuitenkin on, että toiminto – esimerkissä (5) siis tyypillisesti rutiininomainen orientaatiovaihe – on kaikille keskustelijoille ennestään tuttu. Selkoryhmien vuorovaikutuksessa onkin nähtävissä sallittujen ja toivottujen toimintatapojen näkyväksi tekemistä. Tämä käy ilmi esimerkistä (6), jossa Saku pyytää luokkahuonevuorovaikutuksesta tutulla nonverbaalilla eleellä, viittaamisella, puheenvuoroa. Tilannetta edeltää Selkouutisten Ympäristöliitteen lukeminen.

(6) Saa puhua (R1, 2007)

- 01 PIHLA: ja sit voitais vähä tähän liittyen (.) virittää pientä
 02 jutustelutuokioo elikä (0.5) elikä onko teillä jotaki
 03 ↑vinkkejä millä tavalla vois sään- säästää luontoo?
 04 (2.5)
 04 PIHLA: esimerkiks jos ajatellaa=vaikka (.) voi ajatella ihan
 05 muutenkin (.) mut sitten asuntolassa
 06 et mi- (.) esimerkiks et miten (.) miten voi toimia et
 07 säästyy luonto?
 08 Saku: ((viittaa))
 09 PIHLA: saa puhua [ei tartte],
 10 Saku: [no yks] yks on ainaki se .h että että tuo ei
 11 missää nii heitettäis mittää roskia (.) roskia nii tuo
 12 pihalle,
 13 Harri: ((nyökyttelee ja viitto näyttää kädellään
 14 heittoliikettä))
 15 SOILE: mm
 16 Saku: et jos=o jos on roskia nii pittää ennemmin sit vaikka
 17 taskusa ne .hh hh ja vie lähimpään roskikseen
 18 SOILE: [mm]
 19 PIHLA: [aivan] (.) iha yks hyvä ↑tosi hyvä vinkki (.) kyllä
 20 [joo:]
 21 SOILE: [ja] tästä pääsee vähä tähän kierrätykseen samalla (.)
 22 mitäs me kierrätetään täällä asuntolassa? (.)
 23 kun tulee .h jätettä roskia,
 24 Saku: pahvi ja,
 25 SOILE: mm?
 26 Saku: metallit,
 27 SOILE: mm (2.0) lasi metalli pahvi paperi biojäte,
 28 Harri: ((viitto))
 29 SOILE: niitä kaikkia kierrätetään (.) ↓joo k(h)yllä (2.5)
 30 mitäs muuta tulee mieleen?

Pihla johtaa esimerkissä (6) topiikkiehdokkaan Selkoutusten Ympäristöliitteestä riveillä 01–07. Pihlan esitettyä kysymyksensä Saku viittaa merkiksi puheenvuoron pyytamisestä rivillä 08. Pihla nimeää Sakun seuraavaksi puhujaksi ilmoittamalla, että *saa puhua*, minkä jälkeen Saku aloittaa vuoronsa tuottamalla jälkijäsenen Pihlan riveillä 02–03 esittämään kysymykseen. Pihla häivyttää institutionaalisia kysyjän ja vastaajan rooleja ilmaisemalla, että viittaaminen puheenvuoron pyytämisen merkiksi ei selkoryhmän koontumisessa ole tarpeen.

Selkoryhmän 1 vuoden 2007 kokoontumisen videotallenteelta käy ilmi, että kyseessä on ensimmäinen tallenne kyseisen selkoryhmän kokoontumisesta. Kokoontumisessa puheenvuoroja pyydetään viittaamalla myös jatkossa, mutta ohjaajat ilmoittavat johdonmukaisesti, että puheenvuoroa ei tarvitse erikseen pyytää, vaan jokainen saa puhua, kun sanottavaa on. Selkoryhmän 1 vuoden 2009 kokoontumisessa puheenvuoroja ei enää pyydetä viittaamalla, mikä viittaisi siihen, että toivottujen toimintatapojen näkyväksi tekeminen on ainakin osaltaan voinut vaikuttaa siihen, että vuorovaikutuskäytännöt sujuvat selkoryhmässä yhteisymmärryksessä. Myös esimerkissä (6) vuorovaikutuksen luonne muuttuu heti Pihlan ilmaistua, että puheenvuoroa ei tarvitse pyytää: Soilen riveillä 21–23 esittämään kysymykseen Saku vastaa välittömästi rivillä 24, ja tuottaa sen jälkeen jopa jälkijäsenen yhteistyössä Soilen kanssa.

Esimerkissä (6) selkoryhmän keskustelussa tuodaan siis eksplisiittisesti esiin vuorovaikutuksessa sallittuja ja toivottuja toimintatapoja. Keskustelijat häivyttävät yhteistyössä vuorovaikutustilanteen institutionaalisia rooleja, kun se on tarpeen keskustelun sujuvoittamiseksi. Ohjaajien ja ryhmäläisten yhteisiksi rooleiksi muodostuivatkin paitsi yhteistyö osallistujille tutuissa rutiineissa, myös toimintatapojen näkyväksi tekeminen. Esimerkki (5) osoitti myös, että kun yhteisymmärrys on riittävä, jopa institutionaalisten roolien vaihtaminen on mahdollista.

Keskustelijoille muodostuvien yhteisten roolien lisäksi käsittelin tässä luvussa ohjaajille ja ryhmäläisille selkoryhmän kokoontumiseen orientoinnissa muodostuvia rooleja. Merkittävin rooli näyttäisi olevan ohjaajilla, jotka ottavat päävastuun keskustelun sujuvasta etenemisestä kehystämällä selkoryhmän agenda ja tekemällä sen näkyväksi. Vaikka ryhmäläisten rooli oli ohjaajien roolia vähäisempi, myös heillä on tärkeä tehtävä keskustelun palauttamisessa selkoryhmän agendaan, jos pääsyä yhteiseen keskusteluun ei ole. Selkoryhmän kokoontumiseen orientointiin liittyvien roolien jälkeen siirryn lukuun 4.2 käsittelemään topikalisoinnin myötä keskustelijoille muodostuvia rooleja.

4.2 Topikalisointi

Tässä luvussa käsittelen topikalisoinnin myötä kehitysvammaisten ihmisten selkoryhmän ohjaajille ja ryhmäläisille muodostuvia rooleja. Aloitan luvun esittelemällä selkoryhmässä esiintyviä askelittaista topiikkisiirtymää ja topikalisointia siirtymän mahdollistavassa kohdassa. Jatkan sen jälkeen topikalisoinnin analysointia kahdessa seuraavassa alaluvussa. Alaluvussa 4.2.1 käsittelen selkoaineiston topikalisoinnin myötä keskustelijoille muodostuvia rooleja, minkä jälkeen siirryn käsittelemään alalukuun 4.2.2 rooleja, jotka muodostuvat keskustelijoille topiikin kehittelyn kautta.

Topiikilla tarkoitan analyysissäni keskustelun puheenaihetta (ks. myös VISK, määritelmät). Usein topiikit vaihtuvat keskustelussa liukuen, jolloin edellisen topiikin päättymisen ja uuden alkaminen eivät välttämättä ole havaittavissa (Schegloff 2007: 192). Topiikin suuntaa voidaan Saksin (1992: 757) mukaan myös muuttaa vaihtamatta varsinaista päätopiikkia: esimerkiksi lemmikkieläimet pysyy topiikkina, vaikka keskustelu laajenisi kissoista koiriin. Topiikkia voidaan vaihtaa myös jyrkemmin siten, että topiikinvaihdos tehdään keskustelussa näkyväksi.

Selkoryhmien kokoontumisissa keskustelut voivat liukua kauaskin alkuperäisestä topiikista keskustelua laajentavan askelittaisen topiikkisiirtymän myötä. Topiikkisiirtymää esittelen esimerkissä (7), jossa Saku tuo esiin uuden näkökulman käynnissä olleeseen topiikkiin topikalisoimalla rokkareiden alkoholinkäytön. Ennen esimerkkiä (7) selkoryhmässä on luettu Selkouutisista artikkeli naisrokkareista. Sen jälkeen jokainen ryhmäläinen on kertonut mielipiteensä siitä, kummat ovat parempia, mies- vai naisrokkarit. Ryhmässä on keskusteltu myös suosikkiartisteista ja -yhtyeistä. Heikki on aiemmin ilmaissut, että hänen lempiartistinsa on Juice.

(7) Rokkareiden kuolinsyyt (R1, 2007)

01 Harri:	((viitto))
02 Puhetulkki:	Juice on kuollut.
03 SOILE:	.joo (.) niin on, (.)

- 04 Saku: °mu-°,
 05 SOILE: °aika meinaa vähän jo loppua° (.) vai mennäänkö
 06 vielä,
 07 Saku: >mut sellai< (.) ku ajattelee näit .h näit niinko
 08 laulajii (0.5)
 09 PIHLA: mm?
 10 Saku: nii toi (.) toi=toi (0.5) niiko .h Irwinit (.) Juice (0.5)
 11 ketä (.) ketä näit ny o hh Rauli Badding,
 12 SOILE: mm-m?
 13 Saku: nii toi (2.5) heki varmaan (.) eläis viä (.) ellei (.) olis
 14 tuhonnu elämäänsä (0.5) viinalla.
 15 SOILE: niin siihen sit liittyy toi rajua [elämäntapa] myös
 16 Veikko: [(-)]
 17 Saku: NI NI mutta siis ↑se (.) et et mä uskaltaisin väittää
 18 että heki eläis varmasti vielä (1.0)
 19 jos ei olis [viinalla tuhonnu itteensä].
 20 SOILE: [mm-m]
 21 Harri: [((nyökyttelee))]
 22 (1.0)
 23 SOILE: vaik=on omistautunu sille musiikille (.) mut siinä
 24 tulee sit [niitä lieveilmiöitä].
 25 Veikko: [(-)]
 26 SOILE: mitä?
 27 Veikko: Elvis.
 28 SOILE: elääkö Elvis vielä (.) ni?
 29 Veikko: juu.
 30 SOILE: ↑ei tai-
 31 Veikko: seki on kuollu? aha.
 32 SOILE: joo-o (1.5) \$tai joku ↑sanoo että Elvis vielä elää\$
 33 ((naurua))
 34 Veikko: kuoliko se viinaan vai (-)?
 35 SOILE: nii kyl hänenki elämääns' viina ja huumeet liittyy
 36 varmasti,
 37 PIHLA: mm
 39 SOILE: kyllä mm-m,

Esimerkki (7) sijoittuu selkoryhmän kokoontumisen loppupuolelle, mihin Soile viittaa-kin riveillä 05–06. Saku pyrkii aloittamaan vuoroaan jo rivillä 04 ja onnistuukin siinä Soilen vuoron jälkeen tuoden esiin uuden näkökulman keskustelussa olleeseen topiikkiin. Hän nimeää muusikoita ja ilmaisee mielipiteensä siitä, että kyseiset muusikot voisivat olla vielä elossa, jos eivät olisi tuhonneet elämäänsä viinalla.

Soile kommentoi Sakun vuoroa rivillä 15. Hän aloittaa vuoronalkuisella *niin*-partikkelilla, joka implikoi samanmielisyyttä Sakun näkemykseen, mutta ei kuitenkaan ilmaise muulla tavoin täyttää samanmielisyyttä, sillä jatkaa lausumaansa muotoillen sen eri tavalla kuin Saku ja tuomalla esiin yleisesti, että *siihen liittyy toi raju elämäntapa myös*. Saku ei siis saa Soilelta vahvistusta aiemmalle lausumalleen, joten Soilen vuoron jälkeen hän toistaa mielipiteensä riveillä 17–19. Hän korostaa varmuuden astetta vaihtamalla aiemmin käyttämänsä ilmaisun *varmaan* asenneadverbiksi *varmasti*. Aiempaan lausumaansa nähden hän myös korostaa ilmaisemaansa mielipidettä muotoilulla *uskaltaisin väittää*.

Myös Veikko tuottaa aloitteellisen topiikkia muovaavan vuoron kysymällä Elviksestä riveillä 25 ja 27. Soile varmistaa rivillä 26 Veikon rivillä 25 tuottaman lausuman avoimella korjausaloitteella *mitä*. Veikon toistettua sanan *Elvis* Soile muotoilee Veikolle ymmärrysehdokkaan *eläkö Elvis vielä ni* rivillä 28. Veikko vahvistaa Soilen ymmärrysehdokkaan, minkä jälkeen Soile aloittaa vastauksensa *ei*-sanalla, mutta pyrkii tuomaan esiin myös muuta, mikä implikoi, että pelkkä *ei*-vastaus ei ole riittävä. Veikko esittää vielä varmistuskysymyksen *seki on kuollu*, mutta vastaa itse kysymykseensä *aha*-dialogipartikkelilla. Rivillä 32 Soile viimeistelee epäröivän vastauksensa Elviksen elossa olemisesta kuittaamalla ensin Veikon varmistuskysymyksen *joo*-partikkelilla, mutta jatkaen sen jälkeen nauraen, että *joku sanoo että Elvis vielä elää*.

Soilen vitsiksi muotoilema huomautus kuitataan keskustelussa naurulla, minkä jälkeen Veikko tiedustelee vielä rivillä 34 Elviksen kuolinsyytä kysymällä *kuoliko se viinaan vai*. Kuten Sakulle aiemmin vastatessaan, Soile antaa varovaisen myönteisen vastauksen. Hän ei anna suoraa kyllä- tai ei-vastausta, mutta ilmaisee viinan ja huumeiden liittyneen myös Elviksen elämään.

Esimerkissä (7) Saku siis topikalisoii askelittaisella topiikkisiirtymällä rokkareiden alkoholinkäytön. Vaikka topiikki liittyi edeltävään topiikkiin, voidaan katsoa, että Sakun vuoro oli varsin oma-aloitteinen. Hän toi topikalisoinnissaan esiin uuden näkökulman, ja lisäksi esitti vahvasti oman näkemyksensä topiikinkäsittelyehdokkaassaan. Osallis-

tuminen onkin usein selkoryhmässä aktiivista juuri sellaisten keskustelujen yhteydessä, joihin on osallistunut usea ryhmäläinen tuoden esiin omia kokemuksiaan, näkemyksiään tai tuntemuksiaan.

Esimerkissä (8) esittelen alatopiikkiin siirtymistä. Vuorovaikutuksen sauman tarjoaa tilanne, jossa edellinen alatopiikki on saatu päätökseen. Esimerkissä (8) ohjaaja vetää Kalevala-aiheista tietokilpailua, jossa ryhmäläiset saavat vastata vaihtoehtokysymyksiä esitettyihin tietokilpailukysymyksiin. Esimerkissä (8) käydään läpi Kalevala-korujen valmistamista koskevan kysymyksen tulos ja siirrytään seuraavaan kysymykseen.

(8) Tietokilpailu (R1, 2009)

- 01 PIHLA: ja meillä on <↑yksi joka on tiennyt> (.) se on tietysti
 02 Veikko ku koruista kerran [puhutaan]. .hh
 03 Saku: [\$JAA niin\$]
 04 [↑justiinsa=juu]
 05 PIHLA: [tuhatyhdeksänsataa]kolmekymmentäviisi vuodesta
 06 lähtien on valmistettu Kalevala-koruja.
 07 Saku: \$onneks olkoo vaan koruherra\$ he he
 08 SOILE: he he
 09 (2.5)
 10 PIHLA: mikä Kalevalan (3.5)
 11 Veikko: ((niistää))
 12 SOILE: °sano vaan°
 13 PIHLA: °odotan kun Veikko niistää°.
 14 SOILE: °aha=joo°.
 15 PIHLA: mikä Kalevalan sana tarkoittaa neitoa?

Esimerkissä (8) keskustellaan tietokilpailun seitsemännestä kysymyksestä ja siirrytään kahdeksanteen kysymykseen, joten keskustelijat ovat orientoituneet tietokilpailun kehyykseen, jossa edeltävän kysymyksen tuloksen läpikäyntiä seuraa ohjaajan esittämä uusi kysymys. Vaikka tietokilpailu pysyy topiikkina koko kilpailun ajan, uudet kysymykset voidaan nähdä sen alatopiikkeina.

Kalevala-koruja koskevaan kysymykseen oikein on vastannut vain Veikko, jota Saku onnittelee leikkimielisesti rivillä 07. Sekvenssi päättyy, kun Soile kuittaa Sakun vuoron naurulla. Pihla aloittaa tämän jälkeen siirtymän mahdollistavassa kohdassa uuden ky-

symyksen esittämisen. Alatopiikki vaihtuu, kun Pihla esittää seuraavan kysymyksen rivillä 15.

Esimerkeissä (7 ja 8) esittelin topikalisointia sekä askelittaisessa topiikkisiirtymässä että siirtymän mahdollistavassa kohdassa. Selkoryhmän vuorovaikutuksessa nämä ilmiöt eivät ole aina selvärajaisia, mutta erityisesti askelittaisessa topiikkisiirtymässä vuorovaikutuksen edistäjän rooli näyttäisi kuitenkin olevan yhteinen kaikille osallistujille. Myös alatopiikkiin siirtymistä edistävät kaikki keskustelijat, mutta erityisesti keskustelun hiipumisen aiheuttamissa siirtymän mahdollistavissa kohdissa topiikinvaihtaja on kuitenkin usein ohjaaja. Myös selkoaineiston topikalisoinnissa erityisesti ohjaajille muodostuu merkittävä rooli. Käsittelen rooleja seuraavassa alaluvussa 4.2.1.

4.2.1 Selkoaineiston topikalisointi

Selkoryhmien kokoontumisissa ohjaajat lukevat ääneen selkokieliä tekstejä. Ryhmäläiset kuuntelevat luettua ja keskusteleval sen jälkeen teksteistä yhdessä. Selkokielliset kirjat, runot ja lehtiartikkelit helpottavat luetun ymmärtämistä ja madaltavat siten ryhmäläisten kynnyötä kommentoida ja osallistua keskusteluun. Selkoaineisto onkin selkoryhmissä merkittävä topiikkien lähde. Erityisesti ohjaajat topikalisoivat ryhmässä käsiteltävää selkoaineistoa keskustelun sujuvuuden kannalta olennaisissa kohdissa: kokoon-tumisten alussa ja tilanteissa, joissa topikaallinen puhe alkaa horjua tai keskustelu hiipua. Selkoaineistosta johdetut topiikit aktivoivat useimmissa tilanteissa ryhmäläisiä hyvin vuorovaikutukseen.

Ohjaajat topikalisoivat selkoaineistoa viittaamalla luettuun, aktivoimalla keskustelua tekstien teemoista ja tulkinnasta sekä laajentaen topiikkeja selkoaineiston avulla. He aktivoivat lukemisen jälkeen keskustelua alkuun kyselemällä ja kommentoimalla luettua sekä topikalisoimalla luetusta uudelleen esiin tarpeellisiksi katsomiaan katkelmia. Ohjaajat voivat myös kerrata tekstiä omin sanoin esimerkiksi konkretisoimalla sitä tai tuoda siitä esiin uuden näkökulman.

Selkoryhmässä lukemisen ja keskustelun kestot vaihtelevat. Tyypillisimmin ohjaajat kuitenkin rytmittävät vuorovaikutusta siten, että luetun jälkeen on vuorossa mahdollisuus keskusteluun. Ellei topiikki lähde kehittymään eteenpäin, lukemista jatketaan. Esimerkki (9) alkaa tilanteessa, jossa Soile lukee selkokielisestä Kalevalasta Lemminkäisestä.

(9) Lemminkäinen (R1, 2009)

- 01 SOILE: Lemminkäisestä laulettiin (.) tuli mies mitä parahin
 02 puhkesi punaverinen (.) joka päästäänsä pätevi (0.5)
 03 @kohastansa@ kelpoavi (.) ↑vaan tuli vähän vialle (.)
 04 tavoiltansa turmiolle (0.5) ain oli naisissa eläjä (.) yli
 05 öitä (.) @öitsilöissä@ (.) noien impien ilossa (.)
 06 kassapäien karkeloissa.
 07 @mitähän tää ny si=tarkotti oikein@?
 08 ((naurua)
 09 PIHLA: no mimmonens mies se Lemminkäinen ny=siel oli?
 10 (2.0)
 11 Saku: .hh h ainaki \$naisiinmenevä\$.
 12 SOILE: \$↑just\$
 13 ((naurua)
 14 PIHLA: se on aika kuvaavaa kyllä
 15 oikein \$naistenmies\$.
 16 Saku: he he
 17 (2.5)
 18 PIHLA: ((osoittaa Soilelle selkokielistä Kalevalaa))
 19 luetaanko se sitte?
 20 SOILE: ↑ni (.) luetaan,
 21 @Kyllikki@.
 22 Lemminkäinen ryöstää Kyllikin vaimokseen,
 23 Saku: ↑just (0.5) mitä mää \$just sanoin\$.
 24 SOILE: \$ni\$,
 25 Saku: he he
 26 SOILE: no (.) Kyllikki oli korea neito (.)
 27 hän oli ylhäistä sukua,

Soile päättää Kalevalan ääneen lukemisen rivillä 06 ja esittää heti sen jälkeen ääntään muuttamalla kysymyksen *mitähän tää ny si=tarkotti oikein*. Lukemansa katkelman loppupuolella hän on korostanut ilmaisuja *kohastansa* ja *öitsilöissä*, joten hänen kysymyksensä voidaan tulkita kattamaan vain kyseisten ilmaisujen tarkoituksia. Pihla jatkaakin

kysymällä laajemmin koko luettuun katkelmaan liittyen, että *no mimmonens mies se Lemminkäinen ny=siel oli?* Saku vastaa rivillä 11 nauraen Lemminkäisen olevan ainakin *naistenmies*. Pihla kiittää Sakun luonnehdinnan olevan *aika kuvaava*, ja lisää Lemminkäisen olevan *oikein naistenmies*.

Topiikki ei lähde kehittymään enempää, joten Pihla ehdottaa Soilelle lukemisen jatkamista. Soile aloittaakin lukemisen. Katkelma kertoo Kyllikistä, ja heti tarinan alussa Soile lukee, että Lemminkäinen ryöstää Kyllikin vaimokseen. Saku tarttuu luettuun viitaten aiempaan luonnehdintaansa Lemminkäisestä. Hän ilmaisee myhäillen, että *mitä mää just sanoin*. Soile kiittää Sakun kommentin hymyillen *ni*-partikkelilla, mutta ei tartu kommenttiin sen enempää, vaan jatkaa tarinan lukemista.

Esimerkissä (9) Soile siis topikalisoi Lemminkäisen ominaisuudet. Hänen esittämänsä vierusparin etujäsen pohjautui Kalevalasta luettuun katkelmaan. Topiikinavausta voidaan pitää tiedusteluna ryhmäläisten näkemyksistä luettuun, ja myös toteutunut vierusparin jälkijäsen tukee tätä tulkintaa. Pihla puolestaan topikalisoi Kalevalan lukemisen topiikkiehdokkaallaan. Hänen ehdotuksensa mukaisesti lukemista jatkettiin, sillä keskustelu edeltävästä topiikista ei virinnyt pitkälle.

Lukemisen ja keskustelun rytmitys ei aina toteudu siten, että ohjaajat lukevat jonkin kokonaisuuden, josta ryhmässä keskustellaan. Esimerkissä (10) esittelen sekvenssiä, jossa Soile esittää selkoaineistosta kumpuavan kysymyksen kesken Selkouutisten artikkelin lukemisen. Selkoryhmän kokoontuminen on aloitettu äskettäin. Osallistujat ovat ottaneet esiin Selkouutisten Ympäristöliitteet ja Pihla on ilmoittanut, että Soile lukee osallistujille ääneen uutisia.

(10) Ympäristöliite (R1, 2007)

01 PIHLA:	elikä (.) ↑tuo ((osoittaa Veikon Selkouutisista
02	luettavaa sivua))
03	sivu on se mitä <u>katotaan</u> sitte seuraavaks
04	((katsoo kameraan)) (.) mä ny varmistan vielä (.) et
05	toi varmasti <u>kuva</u> meitä että,
06 SOILE:	[joo.] kaikilla on,

- 07 PIHLA: [((nousee paikaltaan ja käy kameran takana))]
 08 kuvaa se.
 09 ((palaa istumaan paikalleen))
 10 SOILE: näkyy kuva
 11 mä luen siitä sen toisen kappaleen (.) ↑alusta (0.5)
 12 ja >siin=on< otsikkona on et näin sinä voit
 13 suojella luontoa (1.0) voit saada itsekin
 14 paljon aikaan (.) suljetko vesihanan kun peset
 15 hampaitasi? (.)
 16 heti tämmönen kysymys (1.0)
 17 tekeekö kaikki näin?
 18 Veikko: [joo kyllä]
 19 Harri: [((nyökyttelee))]
 20 Saku: [mm]
 21 SOILE: on sitte aamuhampaitten pesu tai iltahampaitten
 22 pesu (.) joo @↑hyvä@.
 23 se säästää jopa kymmenen litraa vettä päivässä (1.5)
 24 se on >semmon' ämpärillinen< (1.5)
 25 panetko jääkaappiin ruokaa (.) joka on vielä
 26 lämmintä?
 27 älä tee niin (.) lämpö saa jääkaapin tuottamaan
 28 jääkerroksen (.) ja laite tarvitsee enemmän sähköä
 29 pysyäkseen viileänä. (2.0)
 30 siinäpä se (.) kaksi yksinkertaista tapaa säästää
 31 energiaa ja tuottaa vähemmän hiilidioksidia (0.5)
 32 ja on paljon muitakin keinoja (0.5) jotkut niistä ovat
 33 itsestään selviä niin kuin ↑se (.) että pyöräilee eikä
 34 aja autolla. (1.0)
 35 toiset ovat niin yksinkertaisia ettemme tule niitä edes
 36 ajatelleeksi
 37 (2.5)
 38 PIHLA: ja sit voitais vähä tähän liittyen (.) virittää pientä
 39 jutustelutuokioo elikä (0.5) elikä onko teillä jotaki
 40 ↑vinkkejä millä tavalla vois sään- säästää luontoa?
 41 (2.5)
 42 PIHLA: esimerkiks jos ajatellaa=vaikka (.) voi ajatella ihan
 43 muutenkin (.) mut sitten asuntolassa
 44 et mi- (.) esimerkiks et miten (.) miten voi toimia et
 45 säästy luonto?

Selkoryhmässä luettava materiaali on muissa kokoontumisissa vain ääneen lukevan ohjaajan hallussa, mutta ryhmän 1 vuoden 2017 kokoontumisessa ryhmässä aineistona on

Selkouutiset, joista jokaisella ryhmäläisellä on oma kappaleensa. Tämä johtaa siihen, että keskustelijat voivat rekontekstualisoida lehden sisältöä keskusteluun.

Ohjaajat varmistelevat esimerkin (10) alussa riveillä 1–3 ja 6, että kaikki keskustelijat ovat avanneet lehden auki siltä sivulta, josta ryhmässä on tarkoitus aluksi keskustella. Soile aloittaa lukemisen kuvailemalla lehdestä kohdan, josta aikoo lukea *mä luen siitä sen toisen kappaleen alusta ja siin=on otsikkona on et näin sinä voit suojella luontoa*. Muissa selkoryhmien kokoontumisissa on tyypillistä, että selkomateriaalia lukeva ohjaaja viittaa lukemaansa tekstiin tai fyysiseen kirjaan pronomiinilla *tämä*. Koska jokaisella on mahdollisuus tarkastella luettava selkomateriaalia, Soile käyttää tekstistä ja sen osista pronominia *se*.

Soile aloittaa artikkelin lukemisen rivillä 11. Artikkelin alkupuolella tekstissä esitetään kysymys vesihanan sulkemisesta hampaiden pesun aikana. Soile lukee kysymyksen, mutta pysähtyy sen jälkeen kysymään sen ryhmäläisiltä. Hän ei toista kysymystä, vaan nostaa sen topiikiksi ilmoittamalla *heti tämmönen kysymys* ja kysymällä sen jälkeen *tekeekö kaikki näin*. Kysymys saa ryhmäläisiltä myöntäviä kiittäuksia, joiden jälkeen Soile kiittää vastaukset korostetusti *hyvä*-ilmauksella.

Vieruspari laajeneekin usein kolmannen position vuorolla, jolla etujäsenen esittäjä arvioi jälkijäsentä (Raevaara 1997: 82). Soilen kolmannen position vuoron vuoksi sekvenssissä voidaan myös nähdä viitteitä luokahuonevuorovaikutuksessa tyypillisestä aloite–reaktio–evaluaatio-sekvenssistä (luokahuonevuorovaikutuksesta ks. esim. Tainio 2007). Soilen *hyvä*-ilmaisu implikoi, että myönteiset vastaukset hänen kysymyksiensä olivat oikeita; juuri näin pitääkin toimia.

Kiittäuksensa jälkeen Soile jatkaa jälleen artikkelin ääneen lukemista kohdasta, jossa vesihanan sulkeminen hampaiden pesun aikana perustellaan: *se säästää jopa kymmenen litraa vettä päivässä*. Lukemansa jälkeen hän konkretisoi ilmaisuuden *kymmenen litraa* vertaamalla määrää ämpärilliseen. Hän jatkaa edelleen artikkelin lukemista riviltä 25 lähtien, mutta seuraavan tekstissä esitetyn kysymyksen jälkeen ei enää nosta kysymyk-

siä keskusteluun, vaan jatkaa lukemista. Kun Soile keskeyttää lukemisen seuraavan ker-
ran, Pihla tuo riviltä 38 alkaen näkyväksi sen, että tarkoitus on keskustella luetusta, vi-
rittää *pienää jutustelutuokioo*.

Esimerkissä (10) Soile topikalisoit selkoaineistossa esiintyvän kysymyksen sellaisenaan.
Myös Pihla hyödynsi selkoaineistoa, mutta toi kysymykseen myös uuden näkökulman
ja eksplikoi, että keskustelun topiikista voi aloittaa. Kummankin ohjaajan kysymysten
funktiona oli tiedonhaku, ryhmäläisten aktivoiminen keskusteluun houkutellen esiin
luetun selkomateriaalin mieleen tuomia asioita.

Selkomateriaali voidaan selkoryhmässä topikalisoida myös muissa tilanteissa kuin lu-
kemisen yhteydessä. Esimerkissä (11) esittelen tilannetta, jossa selkoryhmän kokoon-
tumisessa aiemmin luettu *Ihana mies* -selkopakina topikalisoidaan kokonaan uudesta
näkökulmasta. Esimerkki alkaa tilanteessa, jota ennen selkoryhmässä on keskusteltu
ihannepuolisoista.

(11) *Ihana mies* -näytelmä (R2, 2009)

01 KAARINA: tarttisko Helli sun miehes (.) jos sul=ois mies niin
02 tarttisko sen osata soittaa?
03 Helli: täytys.
04 KAARINA: mä arvasin sen että sen tarvis olla musiikkimiehiä
05 (3.0)
06 Helena: .hh hhh
07 se on iha oikein. .hh ↑et vähä samoja harrastuksia ku sullaki.
08 Helli: °joo°.
09 KAARINA: Helli osaa soittaa nii- .h niin totta kai se on
10 ihan hyvä että jos mieski osais [sitte,]
11 Helena: [tehä] täst (.) ää
12 jonku ää .hh joku (.) semmonen (2.0) mä ha- haluan
13 sanoa yhden asian (.) ↑ni eli .hhh tehä ↑täst oikee
14 näytelmä ja ↑siit just (-)
15 MAIJA-KAISA: tästä täytys tehä näytelmä?
16 Helena: ↑nii (.) et <kaikki o=mukana> ja määki oon mukana
17 (.) ↑joo [(--)]
18 MAIJA-KAISA: [tää,] (.) aika mielen[kiintone,]
19 KAARINA: [aika] hyvä .hh aika hy-
20 vä (.) nimittäin (.) olemme miettineet samaa asiaa

Helena ehdottaa riveillä 11–14, että *Ihana mies* -selkopakinasta tehtäisiin näytelmä, jossa kaikki selkoryhmäläiset olisivat mukana. Helena aloittaa vuoronsa päällekkäispuhunnana Kaarinan vuoron kanssa. Hän aloittaa vuoronsa muotoilun ehdotuksella, mutta vuoron alku sisältää epäröintiänteitä ja taukoja. Niiden jälkeen hän tuottaa ilmoituksen *mä haluan sanoa yhden asian*. Helena ei odota muiden hyväksyntää ilmoituksensa antamiselle, vaan vahvistaa sen itse painotetulla *ni*-dialogipartikkelilla ja jatkaa suoraan ehdotukseensa näytelmän teosta. Ehdotuksen hän aloittaa *eli*-partikkelilla kytkien ehdotuksen ilmoitukseensa siitä, että haluaa sanoa yhden asian. Helena painottaa pronominia *täst*, johon myös Maija-Kaisa tarttuu. Ohjaajat eivät näy videolla, joten hänen eleensä eivät ole analysoitavissa. Maija-Kaisan painottamasta *täst*-pronominiasta voidaan kuitenkin päätellä, että hän jollain tavoin osoittaa kirjaa, josta selkopakina on luettu. Maija-Kaisa mahdollisesti osoittaa teosta jo Helenan vuoron aikana, sillä vuoronsa päätteeksi Helena käyttää vahvistusta *siit just*. Vahvistuksessaan hän vaihtaa myös teokseen viittaavaa pronominia, mikä tukee tulkintaa.

Maija-Kaisa siis esittää Helenalle tarkistuskysymyksen, jossa yhtäältä pyytää edellä kuvatun mukaisesti vahvistusta siihen, että Helena tarkoittaa *Ihana mies* -selkopakinaa ja toisaalta näytelmän tekoon ylipäätään. Helena vahvistaa Maija-Kaisan tarkistuskysymyksen partikkelilla *niin*, minkä jälkeen täydentää ehdotustaan sillä, että kaikki ryhmäläiset – Helena mukaan lukien – voisivat olla mukana näytelmässä. Ohjaajat toteavat, että Helenan ehdotus on hyvä. He tuovat myös esiin, että ovat myös itse miettineet samaa asiaa.

Esimerkissä (11) Helena topikalisoii selkoryhmässä käsitellyn selkomateriaalin. Topikalisoinnillaan hän yhtäältä palautti yhteisen keskustelun kokoontumisessa aikaisemmin luettuun selkomateriaaliin ja toisaalta topikalisoii materiaalin kokonaan uudelle tasolle kokoontumisen ulkopuoliseen, mutta siihen osallistuville keskustelijoille yhteiseen toimintaan.

Tässä luvussa käsittelin selkoaineiston topikalisoinnin myötä selkoryhmän keskustelijoille muodostuvia rooleja. Selkoaineistoa topikalisoitiin erityisesti selkoryhmän ko-

koontumisen alussa ja tilanteissa, joissa topikaalinen puhe horjui. Keinoina selkomateriaalin topikalisointiin olivat viittaaminen luettuun, ryhmäläisten aktivointi selkotekstien tulkintaan ja topiikkien laajentaminen selkomateriaalin avulla. Edellä mainitut roolit näyttäytyivät ennen kaikkea ohjaajien rooleina. Myös ryhmäläiset topikalisoivat selkoaineistoa palauttamalla keskustelun luettuun selkomateriaaliin. Seuraavaksi siirryn käsittelemään topiikkien kehittelyn myötä muodostuvia rooleja lukuun 4.2.2.

4.2.2 Topiikkien kehittäminen

Käsittelen tässä aluvuossa topiikkien kehittämissä selkoryhmän kokoontumisen osallistujille muodostuvia rooleja. Topiikkien kehittämissä ohjaajien tyypilliseksi rooliksi muotoutuu ennen kaikkea vuorovaikutukseen aktivoijan rooli. Esittelen aluksi topiikin kehittämissä avoimien kysymysten avulla. Ohjaajat esittävät avoimia kysymyksiä useimmiten ryhmäläisten mielipiteitä tiedustellessaan ja pyrkiessään herättelemään keskustelua uudesta aiheesta tai laajentamaan keskustelun topiikkia. Avoimiin kysymyksiin ryhmäläiset yleensä reagoivat ainakin jollain tavoin, mutta topiikki niistä ei aina lähde kehittymään eteenpäin. Esimerkissä (12) Kaarina ja Maija-Kaisa avaavat topiikin ja kehittävät sitä avoimien kysymysten avulla. Esimerkki alkaa tilanteessa, jota on edeltänyt selkorunon lausuminen. Antti on liikuttunut runosta.

(12) Surullinen runo (R2, 2007)

- 01 KAARINA: tää on runo mikä herättää tosi paljo tunteita .hh
 02 (.) miltä< (.) teistä muista tuntuu.
 03 (2.5)
 04 KAARINA: ensinnäki ↑lähdetään siitä et oliko runo hyvä
 05 Antti: .hh oli se hyvä muuten mutku .nss se on surulline,
 06 (4.5)
 07 MAIJA-KAISA: tarvitaanko (.) ↓surullisia runoja,

Kaarina viittaa esimerkin (10) rivillä 01 Antin liikuttumiseen tuomalla vuorossaan yleiselle tasolle sen, että lausuttu runo herättää paljon tunteita. Hän jatkaa rivillä 02 kysymällä Antin sijaan nyt muilta ryhmäläisiltä avoimella kysymyksellä, miltä runo tuntuu.

Kysymystä seuraa tauko, joten Kaarina esittää avointa kysymystä tarkemman -kO-kysymyksen *lähdetään siitä et oliko runo hyvä. Lähdetään siitä* -ilmaus implikoi, että runo on nyt nostettu joka tapauksessa keskustelun topiikiksi, mutta neuvottelua käydään vielä siitä, millä tavoin aihetta yhteisessä keskustelussa lähestytään. Kysymykseen olisi mahdollista vastata myönteisellä tai kielteisellä minimivastauksella (VISK § 1689). Antti ottaa vastausvuoron, joka enteilee myönteistä vastausta, mutta minimivastausta pidempi vuoro implikoi, että asiaan liittyy muutakin kuin yksiselitteisesti se, että runo on Antin mielestä hyvä. Hän perusteleekin vuorossaan, että runo on muuten hyvä, mutta *se on surulline*. Antin vuoron jälkeen seuraa tauko, jonka jälkeen Maija-Kaisa tarttuu Antin kommenttiin ja kehittää topiikkia koskemaan surullista runoutta ylipäätään. Vaikka Kaarina ei tuota varsinaista kolmatta vuoroa edeltävään kysymys–vastausvieruspariin, hän muotoilee uuden kysymyksensä siten, että se sisältää Antin tulkinnan siitä, että runo on surullinen.

Esimerkissä (12) Kaarina siis aloitti topiikin kehittelyn avoimella kysymyksellä, joka oli osoitettu kaikille keskustelijoille. Kysyminen onkin selkoryhmässä tyypillinen keino topiikkien kehittelyyn. Ohjaajat muotoilevat kysymyksiä joko kaikille yhteisiksi – kuten esimerkissä (12) – tai kohdentavat ne yhdelle tai useammalle keskustelijalle. Yhteisen kysymyksen jälkeen topiikkia voi jatkaa kuka tahansa joko vastaamalla tai reagoimalla muulla tavalla kysymykseen. Kohdennetun kysymyksen jälkeen preferoitu topiikin jatkaja on keskustelija, jolle kysymys on esitetty. Tietyille ryhmäläiselle kohdennetut kysymykset ovat aineistossani yhteisiä kysymyksiä yleisempiä. Ohjaajat siis suosivat kysymistä joltakulta ryhmäläiseltä sen sijaan, että esittäisivät kysymyksen yhteisesti kaikille läsnäolijoille.

Kohdennettuja kysymyksiä seuraa tyypillisesti kolmiosainen sykli. Ohjaava vuorovaihtus perustuu usein kolmiosaiseen sykliin, aloite–reaktio–evaluaatio-sekvenssiin, jossa ohjaaja kysyy, oppija vastaa ja ohjaaja kommentoi vastausta. Kolmiosaista opetus sykliä on tutkimuksessaan hyödyntänyt esimerkiksi Kyllikki Keravuori (1988). Hänen mukaansa jopa 90 % oppituntien aikana tehdyistä aloitteista voi olla opettajan tekemiä avaus siirtoja (Keravuori 1988: 36).

Kolmiosaista sykliä on siis havaittavissa myös selkoryhmien vuorovaikutuksessa. Selkoryhmien kokoontumisissa erona luokkahuonevuorovaikutukseen on, että kolmannessa vuorossa ohjaaja kuittaa tai vahvistaa saamansa responsin, mutta ei yleensä tuo esiin sitä, onko vastaus oikea tai väärä. Kolmiosainen sykli on nähtävissä esimerkissä (13), jossa Maija-Kaisa kysyy Elliltä mieluisimmasta taidelajista. Esimerkki (13) sijoittuu selkoryhmän kokoontumisen vaiheeseen, jossa topiikki ei ole lähtenyt kehittymään avoimen kysymyksen jälkeen.

(13) Musiikki on tärkeä (R2, 2007)

01	(4.5)
02 MAIJA-KAISA:	nii ↑Ellilt kysyttii mikä o <u>Ellin</u> tämmöne
03	taidelaji,
04 Helena:	(°--°)
05 MAIJA-KAISA:	mist Elli tykkää
06 KAARINA:	↑musiikki teatteri mikä,
07	(0.8)
08 Elli:	musiikki tietysti.
09 KAARINA:	<u>musiikki</u> tietysti no se [nyt] on a:rvattavaki.
10 Elli:	[nii]
11	musiikki (.) musiikki on tärkeä,

Esimerkissä (13) riveillä 02–05 Maija-Kaisa esittää Ellille kysymyksen, johon preferoitu vastausvaihtoehto olisi jokin taidelaji. Keskustelun sääntöjen noudattamisen kannalta huomionarvoista on, että kysymyksen muotoilullaan hän viittaa siihen, että Elliltä on kysytty asiaa jo aikaisemmin, mutta vastaus on jäänyt antamatta. Rivillä 06 Kaarina kehittää Maija-Kaisan esiin tuomaa topiikkia tarjoten Ellille vastausvaihtoehtoja *musiikki teatteri mikä*. Rivillä 08 Elli tuottaa vierusparin jälkijäsenen vastaamalla *musiikki tietysti*. Hänen ilmaisemansa *tietysti* implikoi sitä, että vastaus on joko kysyjälle tai kaikille keskustelijoille itsestään selvä. Kaarina tuottaakin kolmiosaisen sekvenssin evalu-aation rivillä 09 toistamalla Ellin vastauksen ja lisäämällä, että *no se nyt on arvattavaki*. Elli korostaa vielä rivillä 11, että musiikki on tärkeä.

Esimerkissä (13) ohjaajat kehittivät topiikkia tietylle ryhmäläiselle kohdennettujen kysymysten avulla. Kohdennettujen kysymysten esittäminen topiikkien kehittämissä onkin selkoryhmässä tyypillistä nimenomaan silloin, kun joku ryhmäläisistä ei ole vielä osallistunut käynnissä olleeseen topiikkiin. Esimerkissä (13) oli havaittavissa kolmi-osainen sykli, jonka evaluointivuorossa ohjaaja ei varsinaisesti tuonut esiin ryhmäläisen reaktion oikeellisuutta, mutta vuoro kuitenkin implikoi, että ohjaajalla oli tietoa ryhmäläisen preferoidusta vastauksesta jo etukäteen.

Esimerkissä (14) Kaarina esittää hakukysymyksen, josta topiikkia kehitellään vastausten ja kommenttien avulla. Katkelma alkaa tilanteessa, jossa Kaarina aloittaa uuden topiikin kysymällä, kuka on liikuttunut Haavoittuneesta enkelistä. Odotettavissa olevia vastauksia kuka-kysymykseen olisivat osallistujien ilmaisu joko siitä, että he ovat liikuttuneet Kaarinan mainitsemasta teoksesta, tai mahdollisesti myös se, etteivät ole.

(14) Haavottunut enkeli (R2, 2007)

01 KAARINA:	.h no< ↑kuka on liikuttunu (.) Haavottuneesta
02	enkelistä.
03 Antti:	mää ainaki oon,
04 Elli:	joo
05	(0.8)
06 KAARINA:	se o hieno taulu.
07	(0.7)
08 Antti:	°mm°
09	(0.9)
10 KAARINA:	ehkä puhuttelevin Hugo Simbergin
11	tauluis[ta.]
12 Elli:	[°nii justii°]
13 Tiia:	no Hugo Simberg on yks mun suosikki-
14	#taiteilijoista.#

Kaarina aloittaa uuden topiikin riveillä 01–02 kysymyksellään siitä, kuka on liikuttunut Haavoittuneesta enkelistä. Kysymys sisältää oletuksen, että teos on keskustelijoille tuttu. Antti tuottaa kysymys–vastaus–vierusparin jälkijäsenen rivillä 03 ilmoituksellaan *mää ainaki oon*. Antti ei vastaa preferoidusti pelkällä persoonapronominilla, mikä implikoi hänen ilmaisevan vastauksellaan muutakin kuin vastauksen kuka-kysymykseen.

Hänen käyttämänsä ilmaisu *ainaki* luo oletuksen siitä, että teoksesta liikuttuneita voisi olla Antin lisäksi muitakin.

Ellin vuoro *joo* rivillä 04 voidaan tulkita kommentiksi Antin vuoroon. Näin ollen varsinaisia vastauksia Kaarinan hakukysymykseen ei tule kuin Antilta. Kaarina kuitenkin jatkaa topiikista ilmaisemalla mielipiteensä teoksesta ensin rivillä 06 ja sen jälkeen riveillä 10–11. Kaarinan riveillä 01–02 esittämä kuka-kysymys ei prefetoitujen lyhyiden vastausten vuoksi itsessään ole keskustelun aktivoinnin kannalta erityisen suotuisa kysymys, mutta nimenomaan ryhmäläisten vastausten siivittämänä ja Kaarinan kommenttien kannustamana keskustelu laajenee avauksen myötä vilkkaaksi. Myös Savijärvi (2011: 95) on havainnut, että hakukysymys voi motivoida tuottamaan myös useampia vastausvaihtoehtoja. Tiia ei ole ilmaissut varsinaisella vierusparin jälkijäsenellä liikuttuneensa Haavoittunut enkeli -taulusta, mutta Kaarinan mielipiteen jälkeen riveillä 13–14 hän tuo esiin vuoronalkuisella *no*-dialogipartikkelilla esiin, että Kaarinan edellinen vuoro sisälsi uutta tietoa (vuoronalkuisesta *no*-partikkelista ks. Raevaara 1989). Tiia ilmoittaakin Kaarinan mielipiteeseen viitaten, että Hugo Simberg on hänen suosikkitaiteilijansa.

Esimerkki (14) osoitti, että keskustelijat kehittelevät topiikkia erityisesti kommenttien avulla. Vaikka ohjaajat useimmiten selkoryhmässä toteuttavat kysyjän tehtävää, on siis myös ryhmäläisten rooli keskustelussa yhtä lailla tärkeä silloinkin, kun tehtävänä on kysymykseen vastaaminen. Mirka Mäntylä (2006) on tutkinut asiakkaiden vastauksia virkailijoiden kysymykseen Kelan asiointissa. Myös hänen mukaansa (2006: 143, 166) asiakas ei kysymykseen vastaamalla useinkaan pelkästään vastaa virkailijan esittämään kysymykseen, vaan voi tuoda julki myös käsityksensä yhtäältä siitä, mihin kokee virkailijan pyrkivän kysymyksellään ja toisaalta siitä, onko kyseessä hänelle uusi vai tuttu asia. Esimerkissä (15) ohjaajat kehittelevät topiikkia useiden kysymysten avulla houkuttellen ryhmäläisiä kommentoimaan ja osallistumaan siten keskusteluun ihannepuolisista.

(15) Ihana mies (R2, 2009)

- 01 KAARINA: ↑Kaija,
 02 Kaija: mm?
 03 KAARINA: minkäsmoine o ihana mies?
 04 Kaija: °he he°
 05 Helena: \$nauraa vaan (-)\$
 06 (0.4)
 07 Kaija: °en=minä tiä°
 08 KAARINA: et tiä?
 09 Helena: he he
 10 KAARINA: no ↑kyllä ny pittäis jo tietää.
 11 Kaija he he
 12 Helena: huh huh
 13 MAIJA-KAISA: täytyyks sen tykät'=eläimistä? (0.3) ↑kissoista
 14 Kaija: kissoista?
 15 MAIJA-KAISA: nii (.) mi- sen ihanan miehen,
 16 ((naurua))
 17 MAIJA-KAISA: vai jossei=se tykkää kissoist (.) nii onko se sii-
 18 siltiki ihana mies?
 19 (2.0)
 20 Helena: nauraa vaan (-) he he
 21 (4.0)
 22 Helena: nii?
 23 (3.0)
 24 MAIJA-KAISA: °mimmone=o ihana mies?°
 25 (3.0)
 26 Kaija: °ei tupakoite°.
 27 KAARINA: ↑ei tupakoi.
 28 Helena: he he
 29 (3.0)
 30 MAIJA-KAISA: pussailee?
 31 (3.0)
 32 KAARINA: [ko?]
 34 Helena: [menee] ny (.) menee naurama-
 35 ((naurua))
 36 (5.0)
 37 MAIJA-KAISA: hellä ja herkkä.
 38 Kaija: mm.
 39 Elli: ↑ja ihana,
 40 MAIJA-KAISA: ↑ja ihana.
 41 (1.0)
 42 KAARINA: no niin (2.0)
 43 KAARINA: no entäs Oiva (0.2) se sun naises (.) se ihannenainen
 (0.2) ni tykkääkö se kissoista?

Kaarina aloittaa sekvenssin rivillä 01 suuntaamalla vastaajaksi Kaijan. Kaija vastaa huomionkiinnittimeen kysyvällä *mm*-partikkelilla rivillä 02. Rivillä 02 Kaarina esittää Kaijalle kohdennetun avoimen kysymyksen *minkäsmoine on ihana mies*. Kaija reagoi kysymykseen nauraen, ja vastaa sitten, että ei tiedä. Kaarina nostaa Kaijan vastauksen uudelleen kysymyksenalaiseksi rivillä 08 loppua kohti nousevalla intonaatiolla esittämällä ilmaisullaan *et tiä*. Rivillä 10 hän lisää, että *kyllä ny pittäis jo tietää*.

Maija-Kaisa tulee mukaan keskusteluun rivillä 13 esittämällä Kaijalle rajatumman kysymyksen. Hän tiedustelee, *että täytyyks sen tykät' eläimistä*. Alkoholismiterapiakeskusteluuta tutkinut Mia Halonen (2002) on havainnut, että *s*-partikkelin sisältävillä kysymyksillä kysyjä voi omaan tietämyksensä nojalla hakea tiettyä, oikeana pitämään vastausta. Maija-Kaisan kysymys implikoi myös sitä, että hänellä on jo ennestään tietoa Kaijan mielipiteestä. Tätä vahvistaa Maija-Kaisan kysymykseensä tekemä lisäys *kissoista*.

Kaija ei kuitenkaan tuota jälkijäsentä Maija-Kaisan kysymys–vastaus-vieruspariin, vaan rivillä 14 esittämänsä *kissoista*-lisäystä ihmettelevän välisekvenssin jälkeen hän ei vastaa kysymykseen Maija-Kaisan lisäkysymyksestä ja Helenan kysyvistä *nii*-partikkelista huolimatta. Keskusteluun syntyneiden taukojen jälkeen Maija-Kaisa palaa rivillä 24 avoimeen kysymykseen *mimmone o ihana mies*. Maija-Kaisan hiljaisella äänellä esittämästä kysymyksestä voidaan päätellä, että hän suuntaa vuoronsa edelleen Kaijalle. Kaija tuottaakin vastauksen ilmaisten sen tavallista hiljaisemmalla äänellä. Hänen vastauksensa *ei tupakoite* saa Kaarinalta vuoron toistavan kuittauksen. Maija-Kaisa jatkaa vielä ihannepuolison ominaisuuksista kyselyä ensin rivillä 30, jossa tuottaa kysymyksen kysyvän intonaation avulla, minkä jälkeen syntyneen tauon jälkeen Kaarina korostaa rivillä 32 Maija-Kaisan vuoron kysyvää luonnetta *ko*-täydennyksellä. Kun vastausta ei uuden tauon jälkeen tule, Maija-Kaisa tuottaa itse vastausvuoron *hellä ja herkkä*. Tähän Elli tuottaa oman *ja ihana* -lisäyksensä rivillä 39. Maija-Kaisa päättää sekvenssin toistamalla Ellin vuoron rivillä 40.

Kaarina ilmaisee topiikin vaihtumista *no niin* -ilmaisullaan rivillä 42. Hän asettaa Oivan vastaajaksi kohdentamalla hänelle samankaltaiset kysymykset kuin Maija-Kaisa aiemmin esitti Kaijalle. Selkoryhmän keskustelun edetessä käy ilmi, että kissoista pitämisen tiedustelulla ohjaajat tuovat esiin ryhmäläisille tuttua tietoa siitä, että Oiva ja Kaija pitävät kissoista.

Esimerkissä (15) ohjaajat kehittivät topiikkia useiden kysymysten avulla houkutellessaan ryhmäläistä kommentoimaan ja osallistumaan keskusteluun. Vaikka ohjaajat usein kehittivät topiikkia vuorovaikutuksen sujuvuuden kannalta tarkoituksenmukaisella tavalla muotoillen kysymyksiä ensin avoimiksi ja sen jälkeen vaihtoehtokysymyksiksi, on myös kysymysten sisällöllä vaikutusta siihen, kehittykö topiikki vai ei. Esimerkissä (15) Kaija ei vastannut avoimia kysymyksiä tarkempiin kysymyksiin lainkaan, mikä on keskustelussa preferoimatonta. Ensimmäisen avoimen kysymyksen Kaija kuittasi vastauksella *en minä tiä*, mutta miettimisajan jälkeen tuotti kuitenkin kysymykseen vastauksen *ei tupakoite*. Selkoryhmien vuorovaikutuksen sujuvuuden kannalta tärkeää näyttääsikin olevan se, että vastaajilla on riittävästi aikaa ajatustensa jäsentämiseen ja vuorojen muotoiluun.

Topiikkeja kehitellään selkoryhmän kokoontumisissa usein ryhmässä julki tuotujen ajatusten, mielipiteiden ja tulkintojen pohjalta. Esimerkissä (16) topiikkia kehitellään Tiian kerronnan pohjalta. Esimerkki (16) alkaa tilanteessa, jossa ryhmässä on keskusteltu tuoksuista ja niiden herättämistä tunteuksista.

(16) Hajut (R2, 2007)

01 Tiia:	mä en tiä ↑mikä siin o. (.) ko syynä
02	mut aina [(0.4)
03 Seppo:	[e- ei enää myyä]
04 Tiia:	mun tu]lee ain ↑valkosipuli
05	#hajusta miä[lee Kaarina.#]
06 Elli:	[(-)]
07 KAARINA:	mhahh [ha ha ki-] [↓kiitos. (.) hah hah [hah]
08 Elli:	[valkosipulin]
09 MAIJA-KAISA:	[hah hah ha ha [hah] hah hah]

- 10 Elli: [↑valkosipulin] haju,
 11 Antti: .hh ha
 12 Elli: ↑kyllä (.) [°valkosipulin haju°]
 13 MAIJA-KAISA: [oli se hyvä et se oli] Kaarina enkä minä
 14 KAARINA: hheh
 15 Elli: se on Kaa[rina]
 16 Antti: [ei [se] he he he]
 17 MAIJA-KAISA: [haha hah] hah [hah]
 18 Tiia: [mun [tulee välil
 19 Elli: [valkosipulin
 20 haju]
 21 Tiia: niin]ku joistai hajuist, (.) joku ihminen #mielee
 22 tai sit #joku muu muis[to.]
 23 MAIJA-KAISA: [mm][-m?,]
 24 Elli: [mm]
 25 KAARINA: mikä haisee lapsuudelta.

Tiia vaihtaa riveillä 01–05 keskustelun topiikkia ilmoittamalla, että hänellä tulee valkosipulin hajusta mieleen Kaarina. Kaarina kiittää Tiian ilmoituksen nauramalla ja kiittämällä. Valkosipulilta tuoksuvan ihmisen tuottama konnotaatio on yleisesti epämiellyttävä, ja nauruun yhdistettynä Kaarinan *kiitos* voidaankin tulkita ironiseksi. Myös presidentinvaalikeskusteluja tutkineet Nuolijärvi ja Tiittula (2011) ovat havainneet, että puolustautumiskeinona ironiaa esiintyy tyypillisimmin kritisoivan kommentin tai kysymyksen jälkeen.

Nauruun yhtynyt Maija-Kaisa lisää sekvenssin humoristisuutta rivillä 13 vastatessaan, *että oli se hyvä et se oli Kaarina enkä minä*. Huomionarvoista kuitenkin on, että ryhmäläisistä vain Antti yhtyy ohjaajien nauruun. Riveillä 21–22 Tiia täydentääkin ilmoitustaan tiedolla siitä, että hänellä tulee ylipäätään hajuista mieleen ihmisiä tai muistoja. Tiian vuorosta voidaankin tulkita, että vitsailun sijaan hän pyrki topiikkiehdokkaallaan kehrittelemään topiikkia kohti uutta alatopiikkia. Maija-Kaisa Tiian selityksen vastaan dialogipartikkelilla mm, ja Kaarina tarttuu Tiian huomioon täsmentämällä topiikin avoimeksi kysymykseksi *mikä haisee lapsuudelta*. Kaarina muotoilee kysymyksensä *tuoksua*-verbin sijaan verbillä *haisee* kytkien sen samalla tiiviimmin osaksi edellä käytyä keskustelua. Kaarinan kysymys on helposti lähestyttävä ja se saakin ryhmäläiset hyvin aktivoitumaan keskusteluun.

Esimerkissä (16) topiikkia kehiteltiin ryhmäläisen kerronnan pohjalta. Topiikki kehittyi liukuen askelittaisella topiikkisiirtymällä ja esimerkin lopussa Kaarina topikalisoit Tiian huomion tuoksujen aiheuttamista muistoista suunnaten topiikin arkipäiväiseen asiaan, lapsuuden tuoksuihin. Topiikkien tuominen lähemmäs keskustelijoiden kokemusmaailmaa onkin selkoryhmien kokoontumisissa toimiva keino edistää pääsyä keskusteluun. Esimerkissä (16) näin toimi Kaarina, mutta myös ryhmäläiset voivat keskustellessaan käyttää samaa keinoa. Esimerkissä (17) Saku rinnastaa Kalevalan tarinan Lemminkäisen vaimonryöstöstä perinteiseen hääleikkiin. Esimerkki (17) alkaa tilanteessa, jossa Soile on lukenut selkokielisestä Kalevalasta katkelman, jossa Lemminkäinen ryöstää Kyllikin vaimokseen ja näyttänyt ryhmäläisille kirjasta kuvaa Kyllikistä ja Lemminkäisestä.

(17) Morsiamenryöstö (R1, 2009)

01 SOILE:	<ky:llä>
02	(4.0)
03 SOILE:	no oliko tos mitään outoo ku .h Kyllikki sano et
04	Lemminkäinen ei saa <u>sotaan</u> lähteä ja .hh sit taas
05	Kyllikki ei saa lähtee <u>kylille</u> tanssimaan ja .hh (1.0)
06	juhlimaa (.) ↑kuuluuks se avioliittoon <u>tommone</u>
07	juttu (.) ↑ni?
08 Harri:	((nyökyttelee))
09 Saku:	elikä (.) toisin sanoen molemmat .h molemmat oli
10	osaansa .hh hh osaansa niin sanotusti tyytyväisii et,
11 PIHLA:	mm-m
12	(2.5)
13 PIHLA:	tekivät sopimuksen.
14 Saku	↑ni (.) Kyllikki sai miehen ittelleen ja .hhh hh
15	s't taas toisinpäin.
16 SOILE:	↑mm (1.0) vaikka se vähä tuollei hurjasti
17	sen kaappaski mukaan[sa]
18 Saku:	[ni]
19 SOILE	vasten tahtoansa mutta,
20 Saku:	mut tapahtuuhan yleensä \$tuolaki ku o .hh h jottai
21	jottai nii=ku näi- häitä järjestetään järjestetään niin
22	.h onhan sieläki morsiamenryöstö\$
23 PIHLA:	nii:n (.) totta
24	((naurua))
25 Saku:	onhan onhan niissäki yleensä morsiamenryöstö

26	et .h et hh viedään .h viedään sulhaselta niin tuo
27	morsian ja .hh sit ollaa vaan yhteyksis ja esitetää
28	vaatimukset et,
29 PIHLA:	<u>mm</u>
30 SOILE:	[mm]
31 Saku:	[et mitä] mitä pittää tehdä tai antaa että saa
32	morsiamens' takasi.
33 PIHLA:	kyllä.
34	(4.5)
35 PIHLA:	mitäs Erja? (1.0) mitäs tykkäsit <u>Lemminkäisestä</u>
36	ja <u>Kyllikistä</u> ? (.)
37 SOILE:	onkos Veikko sun tollai <u>kaapannu</u> mukaansa?
38	((naurua))
39 SOILE:	vai onks se vähä rauhallisemmin kysyny
40	et (.) \$lähdetkös mukaan\$?

Soile pyytää riveillä 03–07 esittämällään kaksiosaisella kysymyksellä ensinnäkin tulkintoja siitä, oliko luetussa Kalevalan kertomuksessa jotain outoa, ja toiseksi sitä, kuuluuko luetun katkelman mukainen *juttu* avioliittoon. Soile muotoilee ensimmäisen kysymyksensä *oliks tos mitään outoo* siten, että preferoitu jälkijäsen olisi myöntävä vastaus siihen, että tarinassa oli jotain outoa.

Saku aloittaa tulkintansa luetusta rivillä 09. Hän ei vastaa suoraan kumpaankaan Soilen esittämistä kysymyksistä, vaan pikemminkin pohtii luettua. *Toisin sanoen* -ilmaisullaan hän tekee näkyväksi sen, että kyse on tulkinnasta. Sakun tulkitsee vuorossaan, että *mollemmat oli osaansa niin sanotusti tyytyväisii*, mutta lausuman päättää *et*, jonka jälkeen keskustelussa seuraa tauko. Pihla jatkaa lisäämällä *tekivät sopimuksen*, joka tasaisen intonaation vuoksi voidaan tulkita pikemminkin yhteiskonstruktioksi kuin kysyväksi ymmärrysehdokkaaksi.

Saku vahvistaa samanmielisyytensä *ni*-partikkelilla, mutta jatkaa vielä tulkintaansa ilmaisemalla, että *Kyllikki sai miehen ittelleen ja s't taas toisinpäin*. Soilen seuraava vuoro ei implikoi täyttä samanmielisyyttä, vaikka hän vuoronalkuisella *mm*-partikkelilla sitä aluksi ilmaiseekin. Hänen vuorossaan esiintyvät *vaikka* ja *vasten tahtoansa* kuitenkin tuovat esiin erimielisyyden.

Sakun rivillä 18 tuottama *ni*-partikkeli enteilee samanmielisyyttä Soilen vuoroon, mutta Soilen vuoron jälkeen riveillä 20–22 myös hän tuo puolestaan esiin sen, että Soilen vuorossa on jotain, mistä samanlinjaisuus ei täysin synny. Tätä impikoivat vuoronalkuinen *mut*, *han-* ja *ki-*päätteet sekä *yleensä*. Huomionarvoista kuitenkin on, että Pihla ilmaisee välittömästi samanmielisyytensä vuorollaan *nii-in totta*, ja myös Sakun jatkettua huomioitaan morsiamenryöstöstä hän käyttää *kyllä*-partikkelia kommentointiin. Erimielisyyttä enteileviä vuoroja tuottanut Soile sitä vastoin ei tuota lainkaan Sakua myötäileviä vuoroja.

Häiden morsiamenryöstöön viittaamalla Saku toi siis topiikkiin, Kalevalan tarinaan, uuden näkökulman. Taun jälkeen Pihla ehdottaa seuraavaksi puhujaksi Erjaa avoimella kysymyksellä antaen näin Erjalle mahdollisuuden kommentoida mitä vain. Hän kuitenkin jatkaa välittömästi kysymällä, että *mitäs tykkäsit Lemminkäisestä ja Kyllikistä*. Soile ei odota Erjan vastausta, vaan kysyy vitsailen, onko Veikko toiminut Erjan kanssa samoin kuin luetussa katkelmassa, jossa Lemminkäinen kaappasi Kyllikin mukaansa. Jälkimmäisen kysymyksensä Soile muotoilee jälleen siten, että kysymykseen on preferoitua vastata myönteisesti. Soile jatkaa kysymyksillään Sakun tavoin Kalevalan tarinan tuomista lähemmäs keskustelijoiden kokemusmaailmaa. Erityisesti Saku on pitänyt selkoryhmän kokoontumisissa esillä Erjan ja Veikon parisuhdetta, johon myös Soile viittaa kysymyksillään.

Esimerkki (17) osoitti, että topiikkia kehittelemällä selkoaineistoa voidaan havainnollistaa keskustelijoille helpommin lähestyttäväksi. Esimerkissä (17) Saku siis kehittäi topiikkia kommentoiden sitä tulkintaansa nojaten. Hänen tukenaan topiikin kehittäelyssä olivat ohjaajien kommentit. Tilanne on tutkimusaineistossani tyypillinen, sillä ohjaajat kommentoivat selkoryhmässä keskustelua runsaasti ylipäätään. Niin kolmiosaisen sekvenssien evaluaatioissa kuin muissakin kommenttivuoroissaan ohjaajat kuittaavat ja ottavat kantaa keskusteluun, mutta kehittelevät toisinaan topiikkia esimerkiksi tuomalla esiin myös omia mielipiteitään ja kertovat omakohtaisia kokemuksiaan meneillään olevista topiikeista. Ohjaajat voivat kommentoinnin avulla myös tukea ryhmäläisten ym-

märtämistä esimerkiksi sellaisissa tilanteissa, joissa he ilmaisevat jonkun ryhmäläisen lausumia toisin sanoin. Topiikkien kehittymistä kommentit useimmiten edistävät, sillä ne sujuvoittavat keskustelua vuorottelua tukevalla tehtävällään.

Kommentoinnin lisäksi ohjaajat myös ottavat tavallisesti vastaajan roolin silloin, kun joku ryhmäläinen esittää kaikille keskustelijoille avoimen kysymys–vastaus–vierusparin etujäsenen. Havainnollistan ilmiötä esimerkissä (18). Ennen esimerkin (18) katkelmaa selkoryhmässä on keskusteltu siitä, mikä on taidetta. Valma esittää kysymyksen asettamatta ketään erityisesti vastaajan asemaan. Maija-Kaisa ottaa Valman kysymyksen jälkeen ensimmäisen varsinaisen vastausvuoron.

(18) Lupilla irrottelemas (R2, 2007)

- 01 Valma: [onko se si ku (.) käy ↑lupilla] tanssimassa onke-
 02 onks seki tairretta.
 03 Elli: [°onko se jotai°]
 04 MAIJA-KAISA: [.mt .hh no< [(.) sa]↑notaan[ko (.) se (--)]
 05 Helena: [HHH]
 06 KAARINA: [tanssitaiddetta on olemas]
 07 MAIJA-KAISA: [oha se nyt ↑tanssi]taidet mut #öö# [klu]bil
 08 Elli: [tanssitaidet joo]
 09 Helena: [o-]
 10 MAIJA-KAISA: käydää vähä niinku ↑irrottelemas.
 11 Antti: ha ha [ha ha ha]
 12 Elli: [↑irrottele]mas,
 13 KAARINA: mha [ha ha ha]

Esimerkin (18) riveillä 01–02 Valma esittää kysymyksen siitä, onko klubilla tanssimassa käyminen taidetta. Maija-Kaisan rivillä 03 aloittama vastaus on periaatteessa myönteinen vastaus kysymykseen, mutta jo epäröivä aloitus implikoi, että hän tekee vastauksellaan muutakin kuin vain antaa kysymyksen vahvistavan myönteisen kommentin. Vastauksen viivyttely, vuoronalkuinen partikkeli *no*, tauot ja epäröintiään *öö* viittaavat siihen, että vastauksen antaminen on jollain tavoin ongelmallista. Maija-Kaisa käyttää vastauksessaan hyväkseen Valman esittämän kysymyksen aineksia, mutta muuttaa vastauksen muodon aktiivista passiiviin ja vaihtaa sanajärjestystä kysymykseen nähden. Vaikka Maija-Kaisa myöntää vastauksessaan, että klubilla tanssimista voidaan pitää

taiteena, tuo hän kuitenkin esiin sen, että klubilla tanssiessa tarkoituksena ei niinkään ole kokea tai tehdä taidetta, vaan pikemminkin irrotella.

Valman kysymys esimerkin (18) riveillä 1–2 voidaan tulkita tiedusteluksi. Se eroaa siis tyypiltään ohjaajien usein käyttämistä kysymyksistä, joilla he toteuttavat rooliaan ryhmäläisten vuorovaikutuksen tukijoina. Esimerkki (18) kuitenkin osoittaa, että ryhmäläisten avaamien topiikkien jälkeen preferoitua on, että ohjaajat jatkavat topiikin kehityä.

Esimerkissä (18) rivillä 10 Maija-Kaisa lisäsi vastaukseensa humoristisen piirteen leksikaalisella valinnallaan *irrottelemas*. Haakanan (1995: 375) mukaan lähes mitä tahansa voi vuorovaikutuksessa tarjota vitsinä, mutta vastaanottajien hyväksynnästä tai hylkäyksestä riippuu, tulkitaanko vuoroa tai jaksoa lopulta vitsiksi. Selkoryhmissä topiikkeja kehitellään ja yhteistä vuorovaikutusta rakennetaan usein huumorin avulla. Esittelen tällaista tilannetta saman topiikin alle sijoittuvien esimerkkien (19) ja (20) avulla. Esimerkki (19) alkaa tilanteessa, jossa selkoryhmässä käynnissä ollut keskustelu Kalevalan Lemminkäisestä ja Kyllikistä on hiipunut.

(19) Johdattelu tietokilpailuun (R1, 2009)

01	(3.5)
02 PIHLA:	mitäs se kello tähä aikaa päivästä on muuten?
03 Harri:	((näyttää kelloaan Pihlalle))
04 Saku:	((katsoo kelloaan))
05 SOILE:	((katsoo kelloaan)) kaksnyt vailla
06 PIHLA:	°no hypätäänkö tähän?° ((katsoo Soilea ja osoittaa
07	pöydällä olevia papereita))
08 SOILE:	joo. ((katsoo Pihlaa))
09	(.)
10 PIHLA:	no ↑ni (.) tiedätteks viime viikolla mikä
11	<u>päivä</u> oli?
12	(1.0)
13 SOILE:	liputus[päivä]
14 PIHLA:	[liputuspäivä]
15 Veikko:	[°hmm°]
16 Saku:	[°Agricolan] päivä° (1.0) ↑eiku,
17 SOILE:	<u>lauantaina?</u>

18 Saku:	@ää@ (.) ei: Agricola ku toi, .hh
19	(1.0)
20 Veikko:	°toi toi°
21	(3.5)
22 Saku:	>Kalevalan päivä<.
23 Veikko:	Kalevala
24 Harri:	((nyökkäilee))
25	(1.0)
26 PIHLA:	Kalevalan <u>päivä</u> .
27	(2.0)
28 PIHLA:	.hh (1.0) ja sit mul on tääl tämmöset pienet
29	tietokilpailukysymykset nää on ↑oikeesti
30	↑niin=vaikeita et mäkö en tiedä [näihin vastauksia]
31 SOILE:	[he he]
32 PIHLA:	mut tääl=on eri ↑vaihtoehtoi niin saatte onnistuneesti
33	arvata tai tietysti te voitte kyllä tietää paremmin
34	ku <u>minä</u> .
35 SOILE:	@nii:n@,
36 PIHLA:	@ <u>ensimmäinen</u> kysymys (.) <u>visainen</u> kysymys@ (.)
37	↑kuinka monta vuotta on kulunut <u>siitä</u> .h
38	kun @nykyinen Kalevala@ julkaistiin? (.)
39	((osoittaa kirjaa)) tämä kirja mitä me luemme .hh
40	onko siitä kulunut hh >tai ei se nyt selkomukautettu
41	mutta <u>tavallinen</u> Kalevala< (.) onko siitä kulunut aa
42	(.) kuusitoista vuotta (.) bee (.) sata <u>kuusikymmentä</u>
43	vuotta vai cee (.) tuhat <u>kuusisataa</u> vuotta?

Esimerkin (19) alussa ohjaajat neuvottelevat selkoryhmän kokoontumisen etenemisestä. Neuvottelun tuloksena he päättävät aloittaa tietokilpailun, jota kohti Pihla alkaa johdattaa topiikka rivillä 10. Seuraavassa kolmiosaisessa sekvenssissä Pihla tiedustelee, mikä päivä on ollut edellisellä viikolla. Soile ja Pihla tarkentavat riveillä 12 ja 13, että kyseessä on liputuspäivä. Saku pohtii ääneen oikeaa vastausta, ja vastaa ensin *Agricolan päivä*. Hän tekee kuitenkin itsekorjauksen käyttämällä *eiku*-partikkelia (ks. *eiku*-partikkelin tehtävistä itsekorjauksissa myös Haakana 2014) ja epäröintiäänillä. Rivillä 22 hän ilmoittaa vastaukseksi *Kalevalan päivä*, jonka Pihla vahvistaa oikeaksi vastaukseksi rivillä 26 toistamalla Sakun vastauksen.

Pihla topikalisoit tietokilpailun rivillä 28. Hän kertoo tietokilpailukysymysten olevan vaikeita. Pihla kuvailee kysymyksien vaikeutta ilmoittamalla, että *nää on oikeesti niin vaikeita et mäkö en tiedä näihin vastauksia*. Pihlan käyttämä ilmaisu *mäkö* implikoi

tiedollista osaavuutta muihin keskustelijoihin nähden. Hän myös jatkaa vuoroaan ilmoittamalla, että *mut tääl on eri vaihtoehtoi niin saatte onnistuneesti arvata tai tietysti te voitte kyllä tietää paremmin ku minä*. Soile kuittaa Pihlan kommentin *niin-*partikkelilla tuoden näin esiin samanmielisyyttä Pihlan edeltävän vuoron kanssa.

Varsinainen tietokilpailu alkaa rivillä 36. Ensimmäinen kysymys koskee sitä, kuinka monta vuotta Kalevalan ilmestymisestä on. Pihla konkretisoi Kalevalaa osoittamalla pöydällä olevaa kirjaa. Hän kuitenkin täsmentää, että kysymys ei koske selkomukautettua Kalevalaa, vaan kyseessä on *tavallinen Kalevala*.

Esimerkissä (19) tietokilpailua kehiteltiin topiikiksi johdattamalla keskustelua kohti uutta toimintaa. Esimerkin (20) tilanne sijoittuu varsinaiseen tietokilpailuun, jota selkoryhmässä käynnisteltiin esimerkissä (19). Ennen esimerkkiä Pihla on esittänyt ryhmäläisille kysymyksen Kalevalan runojen lukumäärästä, johon kukin ryhmäläinen on arvanut vastausta vaihtoehdoista a, b ja c.

(20) Ruppee sää vastaamaan (R1, 2009)

01 PIHLA:	↓ja:ha ↑arvatkaa mitä? (1.0)
02	@vastasitte kaikki väärin@
03	((naurua))
04 Erja:	kaikki \$väärin\$ he he
05 PIHLA:	↑ <u>viiskymmentä</u> runoa (.) kymmenellä meni pieleen.
06 Saku:	jaha.
07	(4.0)
08 Saku:	↑no .h \$ruppee sää vastaamaan niin mää
09	kysyn\$ he he
10 PIHLA:	mä oon sitte kattonu nää jo et mä ehkä osaisin (.)
11	mut emmä näit .h emmä näit tienny kyllä, .hh
12	no ↑niin (.) <u>neiti</u> Marjatta synnyttää <u>neitseellisesti</u>
13	pojan (0.5) mistä poika saa alkunsa? (.) aa
14	mansikasta
15 SOILE:	he he
16 PIHLA:	bee mustikasta (0.5) vai cee (.) puolukasta?
17 Harri:	((viitto))
18 SOILE:	Harri (.) ja: <u>ha</u> .
19 PIHLA:	Harri veikkaa että <u>puolukasta</u> , (0.5)
20	mistäs sitten lapsi saa alkunsa (.) >mansikasta

21	mustikasta vai puolukasta<
22 Saku:	>@ei mistää niistä@ (.) \$haluatteko oikeen
23	vastauksen?\$< he he \$sanotaan mustikasta\$ he he
24	((naurua))

Esimerkissä (20) Rivillä 08 Saku ehdottaa nauraen Pihlalle, että *ruppee sää vastamaan niin mää kysyn*. Haakanan (1995: 370) mukaan huumoria enteilevät naurun lisäksi muutokset puhenopeudessa ja äänensävyssä. Sakun vuorossa nämä piirteet ovat vahvasti esillä, joten ehdotus voidaan tulkita vitsailuksi. Pihla ei kuitenkaan kiittää ehdotusta naurulla, vaan ilmoittaa tietävänsä vastaukset kysymyksiin, koska on katsonut ne etukäteen, mutta myöntää kuitenkin, ettei tiennyt vastauksia sitä ennen. Pihla kuitenkin siirtyy vuorossaan alatopiikkiin kysymällä uuden tietokilpailukysymyksen.

Tietokilpailu jatkuu Harrin vastauksella kysymykseen. Saku ottaa vastausvuoron rivillä 22. Hänen vuorossaan on jälleen mukana huumoria. Saku aloittaa vuoronsa ilmoittamalla *ei mistää niistä* muutetulla äänellä korostaen siten, että kyseessä ei ole hänen vastauksensa tietokilpailukysymykseen. Hän jatkaa nauraen kysymällä *haluatteko oikeen vastauksen*, mutta ei odota vastauksia kysymykseensä, vaan tuottaa heti kysymyksen jälkeen arvauksensa tietokilpailukysymyksen vastaukseksi.

Tietokilpailu kokonaisuudessaan poikkeaa jonkin verran muusta tutkimusaineistosta, joten siitä kumpuavien sekvenssien tarkastelu tuo esiin sellaisia vuorovaikutuksen piirteitä, joita muualla aineistossa ei ole havaittavissa. Tietokilpailukysymykset ovat yleiskielisiä, ja kuten esimerkeistä (19) ja (20) ilmenee, niitä voidaan luonnehtia myös vaikeahkoiksi. Jo lähtökohta on siis sellainen, että materiaalin käsittely poikkeaa selkomaateriaalin lukemisesta ja siitä keskustelemisesta.

Esimerkit (19) ja (20) ovat selkoryhmän vuorovaikutuksessa muodostuvien roolien kannalta mielenkiintoisia useammallakin tapaa. Roolien vaihtoa ehdottaessaan Saku leikittelee ryhmän institutionaalisilla rooleilla, joista meneillään olevassa toiminnassa kysyminen kuuluu ohjaajalle ja vastaaminen ryhmäläiselle. Kiintoisaa kuitenkin on, että Pihla ei tulkitse ehdotusta vitsiksi, vaan tuo esiin syyn, miksi roolien vaihto ei ole mahdol-

linen. Myös Sakun esiin tuoma suhtautuminen tietokilpailuun on huomionarvoinen. Esimerkissä (20) hän tuo ilmi, että kysymyksissä on jotain normaalista poikkeavaa viittaamalla siihen, että mikään esitetyistä vastausvaihtoehdoista ei ole oikea. Myös myöhemmissä kysymyksissä Saku pitää ajatusta esillä, ja esimerkiksi erään oikean vastauksen esittelyn jälkeen toteaa nauraen, että *kiitos ny vaan kyl määl täl tiedol elän jo seuraavat puol vuotta*.

Kaikki ryhmäläiset osallistuvat kilpailuun, mutta kilpailu on hyvin ohjaajavetoinen, sillä Pihla jakaa useimmiten vastausvuorot nimeämällä seuraavan vastaajan. Tietokilpailussa ryhmäläisten vastaukset implikoivat, että he eivät tiedä vastauksia kysymyksiin, vaan arvaavat vastausvaihtoehdot. Kysymykset ja vastausvaihtoehdot kuulostavat humoristisilta, mikä saa aikaan sen, että lähes koko tietokilpailun ajan vuorovaikutuksessa ilmenee hyvin paljon naurua. Ryhmäläisten lisäksi nauruun osallistuvat myös ohjaajat ja puhetulkki. Kun oikeita vastauksia kysymyksiin ei tule, Pihla pehmentää myös vastauskierroksen tulosten käsittelyä ja oikeiden vastausten kertomista huumorin keinoin.

Yleiskielinen ja tasoltaan vaikeahko tietokilpailu ei näytä rakentavan yhteistä ymmärrystä erityisen hyvin, sillä ryhmäläisillä ei ole pääsyä liian vaikeiksi muotoutuviin topiikkeihin. Vuorovaikutus on tästä huolimatta yhteisen naurun ansiosta sujuvaa. Nauru ja huumoriin kannustava ilmapiiri implikoi, että kaikki keskustelijat ovat yhtä lailla oikeutettuja vitsailemaan tilanteessa, jossa on normalisoitu se, että pääsyä topiikkiin ei ole.

Esimerkki (20) osoittaa, että topiikkia voidaan kehittää selkoryhmän vuorovaikutuksessa huumorin keinoin. Vitsailun kohteena ovat aiemmin esiin tuodut institutionaaliset roolit ja tietokilpailu, jonka haastavuuteen keskustelijat ovat orientoituneet. Huomionarvoista kuitenkin on, että erityisesti Saku pyrkii kehittämään topiikkia tästä huolimatta institutionaalista tehtävää kunnioittaen, vaikka tuokin vuorovaikutukseen omalta osaltaan paljon humoristisia piirteitä. Myös se, että ohjaajat näyttävät, etteivät ole tiedollisesti kompetentimpia vastaajia, näyttäisi tekevän topiikin kehittelystä ja ylipäättään vuorovaikutuksesta sujuvaa.

Tässä luvussa käsittelin topiikkien kehittämissä keskustelijoille muodostuvia rooleja. Sekä ohjaajilla että ryhmäläisillä on tutkimuksen perusteella omat tärkeät roolinsa. Ohjaajilla on institutionaalisen roolinsa vuoksi ryhmäläisiä enemmän mahdollisuuksia keskustelun etenemiseen vaikuttamiseen. Heidän rooliinsa kuuluu erityisesti vuorovaikutukseen aktivointi, jota he toteuttavat useimmiten kysymyksien ja kommentoinnin avulla. Ryhmäläisten tärkeimpänä tehtävänä näyttäytyy keskusteluun osallistuminen mielihetkiä ja kokemuksia esiin tuoden. Tätä rooliaan he toteuttavat erityisesti vastaamalla kysymyksiin. Keskustelu on kuitenkin ennen kaikkea yhteistyötä, joten kaikkien läsnäolijoiden panos vaikuttaa siihen, miten topiikit kehittyvät ja miten vuorovaikutus kehittelyn myötä etenee. Erityisen tärkeää toimivan keskustelun kannalta näyttääkin olevan se, että ohjaajat ja ryhmäläiset rakentavat topiikkeja yhteistyössä, sillä sujuvinta vuorovaikutusta on juuri silloin, kun myös ryhmäläiset osallistuvat topiikkien kehittelyyn aktiivisesti.

5 LOPUKSI

Tutkimukseni tavoitteena oli selvittää, millaisia rooleja ohjaajille ja kehitysvammaisille keskustelijoille muodostuu selkoryhmien vuorovaikutuksessa. Tarkastelin roolien muodostumista selkoryhmän kokoontumiseen orientoinnin ja topikalisoinnin näkökulmasta.

5.1 Tulokset

Selkoryhmän kokoontumiseen orientoinnissa merkittävin rooli oli ohjaajilla. Rooli muotoutui yhtäältä selkoryhmän kokoontumisen agendan tuomisesta näkyväksi ja toisaalta siitä, että selkomateriaalin käsittely näyttytyi varsin ohjaajavetoisena toimintana. Merkittävintä ohjaajien roolissa kuitenkin oli se, että ohjaajat ottivat päävastuun keskustelun sujuvasta etenemisestä ja siitä, että ryhmäläiset saavat mahdollisuuden osallistua keskusteluun tasapuolisesti.

Vaikka ryhmäläisten rooli selkoryhmän kokoontumiseen orientoinnissa oli ohjaajien roolia vähäisempi, heidän tärkeänä tehtävänä näyttytyi erityisesti keskustelun palauttaminen selkoryhmän agendaan, jos pääsyä topiikkiin ei ole. Ohjaajien ja ryhmäläisten yhteiseksi rooliksi tutkimuksen perusteella muotoutui toimintatapojen näkyväksi tekeminen sekä yhteistyö osallistujille tutuissa rutiineissa ja erityisesti kokoontumisen alussa käytävällä kuulumiskierroksella.

Selkoaineiston topikalisointi näyttytyi ennen kaikkea ohjaajien tehtävänä. Ohjaajat topikalisoivat selkoaineistoa erityisesti selkoryhmän kokoontumisen alussa ja tilanteissa, joissa topikaalinen puhe on alkanut horjua tai keskustelu hiipua. Topikalisoinnin keinoina ohjaajilla olivat viittaaminen luettuun, ryhmäläisten aktivointi selkotekstien tulkintaan ja topiikkien laajentaminen selkotekstien avulla. Ryhmäläiset puolestaan topikalisoivat selkoaineistoa palauttamalla tarvittaessa keskustelun käsiteltyyn selkomateriaaliin.

Topiikkien kehittämissä sekä ohjaajilla että ryhmäläisillä on tutkimuksen perusteella omat tärkeät roolinsa. Ohjaajilla oli institutionaalisen tehtävänsä vuoksi ryhmäläisiä enemmän mahdollisuuksia topiikkien kehittelyyn ja sitä myöten keskustelun etenemiseen vaikuttamiseen. Ohjaajien rooliin topiikkien kehittäjinä kuuluivat erityisesti kysymysten muotoilu ja keskustelun kommentointi vuorovaikutukseen aktivoimalla keinoina. Ryhmäläisten tärkeimpänä tehtävänä näyttäytyi keskusteluun osallistuminen erityisesti kysymyksiin vastaamalla ja mielipiteitä sekä kokemuksia esiin tuomalla. Selkoryhmien keskustelu näyttäytyi tutkimuksessani ennen kaikkea yhteistyönä, jossa kaikkien osallistujien panos vaikuttaa vuorovaikutuksen sujuvaan etenemiseen. Merkittävintä sujuvan keskustelun kannalta oli se, että ohjaajat ja ryhmäläiset rakentavat topiikkeja yhteistyössä.

5.2 Pohdinta

Tutkimukseni havainnot tukevat myös aikaisempia selkokielen vuorovaikutuksen tutkimuksesta saatuja tuloksia. Selkokielen vuorovaikutukselle tavoitteeksi asetettu yhteisymmärryksen edistäminen näyttää toteutuvan selkoryhmän keskustelussa erityisesti silloin, kun sekä ohjaajat että ryhmäläiset toteuttavat aktiivisesti roolejaan topiikkien kehittäjinä. Johanna Kartion (2009a) mukaan kehitysvammaiset keskustelijat hyötyvät ilmaisujen konkretisoinnista. Myös tämän tutkimuksen tulokset osoittivat, että topiikkien vieminen kohti selkoryhmäläisten kokemusmaailmaa aktivoi keskustelua.

Leealaura Leskelä (2006b) on havainnut, että kompetenttimman keskustelijan vaatimukset epäsymmetrisessä keskustelussa voivat olla korkeammat. Tutkimukseni tulosten perusteella esitetty vaatimus näyttää toteutuvan, sillä ohjaajien rooliksi selkoryhmien kokoontumisissa muodostuu päävastuun ottaminen vuorovaikutuksen sujuvasta etenemisestä. Leskelän (2012: 228) mukaan kehitysvammaisten keskustelijoiden vuorovaikutuksen tukemisessa tiettyjen kielenkäytön keinojen hyödyntämistä oleellisempaa on osallistavuuden painottaminen ylipäätään. Myös omat tulokseni vahvistavat tätä tulkin-
taa.

Erityisryhmien vuorovaikutuksen tutkiminen on tärkeää, sillä tutkimustuloksien avulla voidaan tehdä näkyväksi keskustelun erityispiirteitä ja vuorovaikutuksen haasteita. Kielellistä epäsymmetriaa tutkittaessa onkin oleellista, että tutkimus perustuu aitoihin vuorovaikutustilanteisiin, jolloin tulokset ovat parhaiten hyödynnettävissä. Ennen kaikkea tutkimus on kuitenkin merkittävää saavutettavuuden näkökulmasta. Selkokielen vuorovaikutuksen kehittäminen voi saavutettavuuden myötä edistää ihmisten yhdenvertaista kohtelua ja syrjimättömyyttä.

Aineistonani olleet selkoryhmien kokoontumiset valikoituivat tutkimukseen satunnaisesti, mutta kuitenkin siten, että mukana oli kummankin selkoryhmän kokoontuminen Selkokieli ja vuorovaikutus -projektin alku- ja loppupuolelta. Ennen aineiston analyysia olin pohtinut mahdollisuutta vertailevaan tutkimukseen siten, että olisin tarkastellut vuorovaikutuksessa tapahtuneita muutoksia kokoontumisten välillä. Aineiston analysointi kuitenkin osoitti, että tällainen tutkimus ei olisi ollut hedelmällinen, koska kokoontumisten luonne vaihteli käsiteltävän selkoaineiston ja osallistujien vaihtumisen johdosta. Viitteitä vuorovaikutuksen sujuvoitumisesta aineistossa oli, mutta edellä mainituista syistä johtopäätöksiä aiheesta ei ole tutkimusaineiston pohjalta tarkoituksenmukaista tehdä.

Aineistolähtöisessä keskusteluanalyysissa on huomioitava myös konteksti. Yhdessä vuorovaikutustilanteessa sujuvaksi tulkittavaa vuorovaikutusta ei välttämättä voida pitää sujuvana toisessa kontekstissa. Tutkimusaineistoni koostui epäsymmetrisestä keskustelusta, joka sijoittui institutionaalisiin tilanteisiin. Nämä seikat vaikuttivat siis merkittävästi tutkimuksen tekoon koko tutkimusprosessin ajan. Esittelinkin tutkimusraportissani niitä erityispiirteitä, joita keskustelussa ilmenee, kun keskustelijoina on kehitysvammaisia henkilöitä. Näiden piirteiden huomiointi keskusteluanalyttisessä tutkimuksessa on vaativaa, mutta koen, että kompetenssini kehitysvammaisten ihmisten selkoryhmän vuorovaikutuksen tutkimiseen oli kuitenkin riittävä, sillä olen työskennellyt kehitysvammaisten ihmisten parissa usean vuoden ajan.

Keskustelunanalyysi menetelmänä soveltui ylipäättään hyvin selkoryhmien vuorovaikutuksen tutkimiseen. Videotallenteet mahdollistivat menetelmän aineistolähtöisen tutkimisen. Tallenteilla ei ollut erityisiä merkkejä siitä, että videointi olisi vaikuttanut vuorovaikutukseen. Myös Johanna Kartion (2009e: 54) mukaan selkoryhmissä totuttiin kameroiden läsnäoloon nopeasti.

Keskustelunanalyysi on laadullista tutkimusta, mutta sen rinnalla esitetään toisinaan myös määrällisiä tuloksia. Itse en kuitenkaan esitä tutkielmassani lainkaan kvantitatiivisia tuloksia. Tarkastelemani ilmiöiden rajat eivät ole aina niin selviä, että niitä olisi mahdollista kuvata luotettavasti määriä ilmaisemalla. Myös selkoryhmien erilaiset agendat olisivat voineet vääristää kvantitatiivisia tutkimustuloksia.

Mielenkiintoisen näkökulman tutkimukseen toi mahdollisuus tarkastella yleiskielisen tekstin vaikutusta selkoryhmän vuorovaikutukseen. Selkoryhmissä käsiteltävät tekstit ovat yleensä selkokieliisiä, mutta selkoryhmän 1 kokoontumisessa aineistona oli myös yleiskielinen tietokilpailu. Vaikka selkoryhmissä käsiteltävät tekstit eivät varsinaisiin tutkimuskysymyksiini kuuluneetkaan, katkelma vahvasti selkoaineiston merkittävää vaikutusta tekstien saavutettavuudelle. Havaintoni tukee myös Irja Vinnin (1998) tutkimustuloksia yleiskielisten tekstien haastavuudesta kehitysvammaisille henkilöille.

Koen, että selkokielen kehittäminen tutkimuksen avulla on saavutettavuuden edistämiseksi tärkeää. Selkokielisten vuorovaikutuksen tutkimus on tuore tutkimussuuntaus, joten hedelmällistä maaperää myös jatkotutkimukselle on olemassa laajalti. Selkokielen kohderyhmien tarpeet poikkeavat toisistaan, joten eri kohderyhmien aitojen vuorovaikutustilanteiden tutkiminen on tarpeen selkokielistä vuorovaikutusta kehitettäessä. Käyttämäni tutkimusaineisto antoi myös viitteitä siitä, että tutkimus eri selkotekstilajien käytöstä selkokielisessä vuorovaikutuksessa voisi hyödyttää sekä selkotekstien että selkokielisten vuorovaikutuksen kehittämistä.

LÄHTEET

- Atkinson, J. Maxwell & John Heritage (1984). Introduction. Teoksessa: J. Maxwell Atkinson & John Heritage (toim.). *Structures of Social Action. Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press. 1–15.
- Drew, Paul & John, Heritage (1992). Analyzing talk at work: an introduction. Teoksessa: Paul Drew & John Heritage (toim.). *Talk at work: Interaction in institutional settings*. Cambridge: Cambridge University Press. 3–65.
- Haakana, Markku (1995). Vitsi keskustelussa. Kontekstualisointi, tunnistaminen ja sekventiaalisuus. *Virittäjä*. Vol. 99. 359–379.
- Haakana, Markku (2011). *Mitä ja muut avoimet korjausaloitteet*. *Virittäjä*. Vol. 115. 36–67.
- Haakana, Markku ja Visapää Laura (2014). *Eiku – korjauksen partikkeli*. *Virittäjä*. Vol. 118. 41–71.
- Hakulinen, Auli (1997). Vuorottelujäsenitys. Teoksessa: Liisa Tainio (toim.) *Keskusteluanalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino. 32–55.
- Halonen, Mia (2002). *Kertominen terapian välineenä. Tutkimus vuorovaikutuksesta myllyhoidon ryhmähoidossa*. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 899. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Heikkilä, Leena (1995). *Kehitysvammahuollon pienyksiköiden kehittäminen ja kehitysvammaisten asukkaiden toiminnan muutos: psykologinen tutkimus kehitysvammahuollon toimintayksiköiden kehittämisestä ja pienyhteisöjen muutosten yhteisistä kehitysvammaisten toimintakykyyn*. Acta Universitatis Tamperensis 467. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Heritage, John (1996). *Harold Garfinkel ja etnometodologia*. (*Garfinkel and Ethnomethodology*, kääntäneet Ilkka Arminen, Outi Paloposki, Anssi Peräkylä, Sanna Vehviläinen & Soile Veijola). Jyväskylä: Gaudeamus.
- Heritage, John & Steven Clayman (2010). *Talk in Action. Interactions, Identities and Institutions*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- Hintsala, Susanna (1997). *Tuettua vuorovaikutusta. Selkoryhmän ohjaajan opas*. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry ja Vanhustyön keskusliitto ry.
- Hutchby, Ian & Robin Wooffitt (1998). *Conversation Analysis. Principles, practices and applications*. Cambridge: Polity Press.

- Järvinen, Tarja & Ari Sainio (2000). Tietoa, tunteita ja toiveita; kokemuksia selkoryhmän toiminnasta. Teoksessa: Ari Sainio (toim.). *Teksti, joka rakastaa lukijaansa*. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu Oy. 120–135.
- Kartio, Johanna (2009a). *Selkokieli ja vuorovaikutus*. Helsinki: Oppimateriaalikeskus Opike, Kehitysvammaliitto ry.
- Kartio, Johanna (2009b). Selkokieli kehitysvammaisten ihmisten selkoryhmissä. Teoksessa: Johanna Kartio (toim.). *Selkokieli ja vuorovaikutus*. Helsinki: Oppimateriaalikeskus Opike, Kehitysvammaliitto ry. 61–90.
- Kartio, Johanna (2009c). Selkokieli kielihäiriöisten nuorten selkoryhmässä. Teoksessa: Johanna Kartio (toim.). *Selkokieli ja vuorovaikutus*. Helsinki: Oppimateriaalikeskus Opike, Kehitysvammaliitto ry. 91–109.
- Kartio, Johanna (2009d). Selkokieli autismin kirjon henkilöiden selkoryhmissä. Teoksessa: Johanna Kartio (toim.). *Selkokieli ja vuorovaikutus*. Helsinki: Oppimateriaalikeskus Opike, Kehitysvammaliitto ry. 110–128.
- Kartio, Johanna (2009e). Selkoryhmät. Teoksessa: Johanna Kartio (toim.). *Selkokieli ja vuorovaikutus*. Helsinki: Oppimateriaalikeskus Opike, Kehitysvammaliitto ry. 46–60.
- Kaski, Markus, Anja Manninen & Helena Pihko (2009). *Kehitysvammaisuus*. 4. painos. Helsinki: WSOY.
- Keravuori, Kyllikki (1988). *Ymmärrätkö tarkoitukses: tutkimus diskurssi-rooleista ja -funktioista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 477. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kielitoimiston sanakirja, 3. osa* (2006). Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 140. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- Korpela, Eveliina (2007). *Oireista puhuminen lääkärin vastaanotolla: keskustelunanalyttinen tutkimus lääkärin kysymyksistä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1111. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kulkki-Nieminen, Auli (2002). Selkokielen ja yleiskielen eroista. Teoksessa: Hannu Virtanen (toim.). *Selko-opas*. Tampere: Kehitysvammaliitto. 33–45.
- Kulkki-Nieminen, Auli (2010). *Selkoistettu uutinen. Lingvistinen analyysi selkotekstin erityispiirteistä*. Acta Universitatis Tamperensis 1542. Tampere: Tampere University Press.
- Kurhila, Salla (2000). Keskustelunanalyysin esittelyä ja rajankäyntiä – kakkoskielisten keskustelujen haaste. Teoksessa: Kari Sajavaara & Arja Piirainen-Marsh

(toim.). *Kieli, diskurssi & yhteisö*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, soveltavan kielentutkimuksen keskus. 259–382.

- Leskelä, Leealaura (2006a). Häirittekö mää täs ny teiän keskusteluu? – Selkokieli ja vuorovaikutus. Teoksessa: Leealaura Leskelä & Hannu Virtanen (toim.). *Toisin sanoen. Selkokielen teoriaa ja käytäntöä*. Helsinki: Oppimateriaalikeskus Opিকে, Kehitysvammaliitto ry. 37–60.
- Leskelä, Leealaura (2006b). Yhteisymmärrystä rakentamassa. Tapaustutkimus epäsymmetrisestä keskustelusta. Teoksessa: Antti Teittinen (toim.). *Vammaisuuden tutkimus*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Leskelä, Leealaura (2009). Selkokieli kahdenkeskisissä keskusteluissa. Teoksessa: Johanna Kartio (toim.). *Selkokieli ja vuorovaikutus*. Helsinki: Oppimateriaalikeskus Opিকে, Kehitysvammaliitto ry. 25–45.
- Leskelä, Leealaura (2010). Suunnittelija, Selkokeskus. Selkokieli ja vuorovaikutus -koulutus. Helsinki 1.9.2010.
- Leskelä, Leealaura (2012). Ymmärrysvaikeuksien käsittelyä kehitysvammaisten henkilöiden ja heidän ohjaajinsa keskusteluissa. Teoksessa: Leealaura Leskelä & Camilla Lindholm (toim.). *Haavoittuva keskustelu*. Keskustelunanalyttisiä tutkimuksia kielellisesti epäsymmetrisestä vuorovaikutuksesta. Kehitysvammaliitto ry, Tutkimus- ja kehittämiskeskus. 184–234.
- Leskelä, Leealaura & Camilla Lindholm (2012). Näkökulmia kielellisesti epäsymmetriseen vuorovaikutukseen. Teoksessa: Leealaura Leskelä & Camilla Lindholm (toim.). *Haavoittuva keskustelu*. Keskustelunanalyttisiä tutkimuksia kielellisesti epäsymmetrisestä vuorovaikutuksesta. Kehitysvammaliitto ry, Tutkimus- ja kehittämiskeskus. 12–31.
- Lindholm, Camilla (2012). Vuorovaikutuksen haasteita ja mahdollisuuksia – tapaustutkimus muistisairaiden päivätoiminnassa. Teoksessa: Leealaura Leskelä & Camilla Lindholm (toim.). *Haavoittuva keskustelu*. Keskustelunanalyttisiä tutkimuksia kielellisesti epäsymmetrisestä vuorovaikutuksesta. Kehitysvammaliitto ry, Tutkimus- ja kehittämiskeskus. 57–98.
- Londen, Anne-Marie (1997). Kahden- ja monenkeskinen keskustelu. Teoksessa: Liisa Tainio (toim.). *Keskustelunanalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino. 56–74.
- Lundberg, Ingvar & Monica Reichenberg (2008). *Vad är lättläst?* Härnösand: Specialpedagogiska skolmyndigheten.
- Mäntylä, Mirka (2006). Asiakas vastaajana. Myönteiset vastaukset kysymyksiin. Teoksessa: Liisa Raevara & Marja-Leena Sorjonen (toim.). *Arjen asiointia. Keskusteluja Kelan tiskin äärellä*. Tietolipas 210. Kotimaisten kielten tutkimus-

- keskuksen julkaisuja 141. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 143–169.
- Nuolijärvi, Pirkko & Liisa Tiittula (2011). Irony in political television debates. *Journal of Pragmatics* 43. 572–587.
- Peräkylä, Anssi (1997). Institutionaalinen keskustelu. Teoksessa: Liisa Tainio (toim.). *Keskustelunanalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino. 177–203.
- Pulli, Tuula (1990). *Vaiko: vaihtoehtoiset kommunikointikeinot käyttöön*. Kehitysvammaliiton julkaisuja. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Raevaara, Liisa (1989). No – vuoronalkuinen partikkeli. Teoksessa: Auli Hakulinen (toim.) *Suomalaisen keskustelun keinoja I*. Kieli 4. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. 147–161.
- Raevaara, Liisa (1997). Vierusparit – esimerkkinä kysymys ja vastaus. Teoksessa: Liisa Tainio (toim.). *Keskustelunanalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino. 75–92.
- Raevaara, Liisa (2000). *Potilaan diagnoosiehdotukset lääkärin vastaanotolla*. *Keskustelunanalyttinen tutkimus potilaan institutionaalisista tehtävistä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Raevaara, Liisa (2001). Vastaamisesta institutionaalisenä toimintana. Teoksessa: Mia Halonen ja Sara Routarinne (toim.). *Keskustelunanalyysin näkymiä*. Kieli 13. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos. 47–69.
- Raevaara, Liisa (2016). Toimintajaksojen rakenteet. Teoksessa: Camilla Lindholm ja Melisa Stevanovic (toim.) *Keskustelunanalyysi. Kuinka tutkia sosiaalista toimintaa ja vuorovaikutusta*. Tampere: Vastapaino. 143–161.
- Ruusuvuori, Johanna (2000). *Control in the medical consultation: practices of giving and receiving the reason for the visit in primary health care*. Acta Universitatis Tamperensis 16. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Sacks, Harvey, Emanuel Schegloff & Gail Jefferson (1974). A Simplest Systematics for the Organization of Turn-Taking for Conversation. *Language* 50: 4, 696–735.
- Sacks, Harvey (1992). *Lectures on conversation: Harvey Sacks*. Oxford: Blackwell.
- Savijärvi, Marjo (2011). *Yhteisestä toiminnasta yhteiseen kieleen*. *Keskustelunanalyttinen tutkimus toisen kielen oppimisesta kielikylpypäiväkodin arkitilanteissa*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen, suomalais-ugrialaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuden laitos.

- Schegloff, Emanuel & Harvey Sacks (1973). Opening up Closings. *Semiotica* 8 (4): 289–327.
- Schegloff, Emanuel (2007). *Sequence organization. A primer in conversation analysis I*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Seppänen, Eeva-Leena (1997). Vuorovaikutus paperilla. Teoksessa: Liisa Tainio (toim.). *Keskustelunalyysin perusteet*. Tampere: Vastapaino. 18–31.
- Syrjintä Suomessa 2006* (2007). Helsinki: Ihmisoikeusliitto ry.
- Tainio, Liisa (2007). Miten tutkia luokkahuoneen vuorovaikutusta keskustelunalyysin keinoin. Teoksessa: Liisa Tainio (toim.) *Vuorovaikutusta luokkahuoneessa. Näkökulmana keskustelunalyysi*. Helsinki: Gaudeamus.
- Virtanen, Hannu (2009). *Selkokielen käsikirja*. Helsinki: Oppimateriaalikeskus Opike, Kehitysvammaliitto ry.
- Virtanen, Hannu (2014). *Selkokielen tarvearvio 2014*. Helsinki: Selkokeskus/ Kehitysvammaliitto ry. [Lainattu 30.12.2016]. Saatavilla: http://papunet.net/selkokeskus/fileadmin/tiedostot/Strategia_ja_tarve-arvio/Tarvearvio_2014_kevyt.pdf
- VISK = *Iso suomen kielioppi* (2004). Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen & Irja Alho (toim.). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. [Lainattu 28.2.2017]. Saatavilla: <http://scripta.kotus.fi/visk>

Liite. Litteraatiomerkit

Litteraatiomerkit (Seppänen 1997: 22–23)

Sävelkulku

.	laskeva intonaatio prosodisen kokonaisuuden lopussa
,	tasainen intonaatio prosodisen kokonaisuuden lopussa
?	nouseva intonaatio prosodisen kokonaisuuden lopussa
↑	seuraava sana lausuttu ympäristöä korkeammalta prosodisen kokonaisuuden sisällä tai alussa
↓	seuraava sana lausuttu ympäristöä matalammalta prosodisen kokonaisuuden sisällä tai alussa
<u>tänää</u>	painotus tai sävelkorkeuden nousu muualla kuin sanan lopussa

Päällekkäisyydet ja tauot

[päällekkäispuhunnan alku
]	päällekkäispuhunnan loppu
(.)	mikrotauko: 0.2 sekuntia tai vähemmän
(0.5)	mikrotaukoa pidempi tauko sekunnin kymmenesosina ilmoitettuna
=	kaksi puhunnosta liittyy toisiinsa tauotta

Puhenopeus ja äänen voimakkuus

> <	nopeutettu jakso
< >	hidastettu jakso
hu:ono	äänteen venytys
° °	ympäristöä vaimeampaa puhetta
JOO	äänen voimistaminen

Hengitys

.hhh	sisäänhengitys; yksi h-kirjain vastaa 0.1 sekuntia
hhh	uloshengitys; yksi h-kirjain vastaa 0.1 sekuntia
.joo	sana lausuttu sisäänhengittäen

Nauru

he he	naurua
s(h)ana	suluissa oleva h sanan sisällä kuvaa uloshengitystä, useimmiten kyse nauraen lausutusta sanasta
\$ \$	hymyillen sanottu sana tai jakso

Muuta

# #	nariseva ääni
@ @	äänen laadun muutos
si-	sana jää kesken
s'tä	vokaalin kato
(tai)	sulkeiden sisällä epäselvästi kuultu jakso tai puhuja
(-)	sana, josta ei ole saatu selvää
(- -)	pidempi jakso, josta ei ole saatu selvää
(())	kaksoissulkeiden sisällä litteroijan kommentteja ja selityksiä tilanteesta